

Universitatea „Ovidius” Constanța
Facultatea de Teologie ortodoxă „Sfântul Apostol Andrei”

**Slujirea preoțească și activitatea misionară
în gândirea și scrisul Patriarhilor Iustin Moisescu și
Teoctist Arăpașu**

- rezumatul tezei de doctorat -

Conducător științific:
Pr. prof. dr. Vasile NECHITA

Doctorand:
Pr. Ștefan Oprea

**Constanța
2014**

Cuprins

Introducere.....	5
Capitolul I	
Preoție și misiune în Biserica Ortodoxă Română și în contextul lumii contemporane.....	17
1. Rolul misiunii și slujirii în consolidarea Bisericii lui Hristos.....	17
2. Biserica Ortodoxă Română și lumea în contextul secularizării.....	31
3. Slujire și misiune în Biserica Ortodoxă Română.....	43
Capitolul II	
1. Activitatea misionară a Patriarhului Iustin Moiescu.....	62
1.1. Personalitatea Patriarhului Iustin Moiescu.....	62
1.2. Preoția în viziunea Patriarhului Iustin Moiescu.....	74
1.3. Activitatea publicistă a Patriarhului Iustin Moiescu.....	88
1.4. Activitatea pastoral-misonară a Patriarhului Iustin Moiescu.....	101
2. Concepția despre pace ca îndatorire misionară și ecumenică în lucrarea Patriarhului Iustin Moiescu.....	115
2.1. Biserica Ortodoxă și pacea lumii.....	118
2.2. Biserica Ortodoxă Română și pacea.....	122
2.3. Patriarhul Iustin, pilon de seamă al susținerii păcii la Congrese, Conferințe și întâlniri naționale și internaționale.....	125
2.4. Pacea ca misiune și lucrare ecumenică în Pastoralele și cuvintele de învățătură ale Patriarhului Iustin.....	131
3. Relațiile interortodoxe și cu Bisericile vechi orientale în timpul păstoririi Patriarhului Iustin Moiescu.....	136
3.1. Aspecte generale.....	136
3.2. Relații interortodoxe și cu Bisericile vechi orientale.....	138
3.3. Patriarhul Iustin, punte de legătură între ortodocșii români din țară și cei din diaspora.....	148

4. Contactele ecumenice dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-catolică, Biserica Vechilor Catolici și Biserica Anglicană în timpul Patriarhului Iustin Moiescu.....	152
4.1. Contacte ecumenice cu Biserica Romano-catolică	152
4.2. Contacte ecumenice cu Biserica Vechilor Catolici.....	156
4.3. Contacte ecumenice cu Biserica Anglicană	157
5. Profilul ecumenic al Bisericii Ortodoxe Române în viziunea și activitatea misionară a Patriarhului Iustin Moiescu.....	160
5.1. Aspecte generale	160
5.2. Patriarhul Iustin Moiescu, personalitate marcantă în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor.....	165
5.3. Patriarhul Iustin Moiescu și Conferința Bisericilor Europene	172
5.4. Relațiile Patriarhului Iustin Moiescu cu alte religii.....	178
5.5. Patriarhul Iustin Moiescu între „ecumenismul romantic” și aprofundarea comuniunii între Biserici.....	180

Capitolul III

1. Activitatea pastoral-misionară a Patriarhului Teoctist Arăpașu.	195
1.1. Personalitatea Patriarhului Teoctist	197
1.2. Slujirea liturgică și predicatorială, coordonată esențială a activității Patriarhului Teoctist.....	207
1.3. Patriarhul Teoctist, misionar de excepție și patriot.....	217
1.4. Coordonate esențiale ale scrisului Patriarhului Teoctist.....	225
2. Patriarhul Teoctist și misiunea sa de reintegrare a Bisericii străbune în societatea românească și în lume după 1990	236
2.1. Învățământul teologic și predarea religiei în școală – factori ai consolidării Bisericii și apărării unității de credință	236
2.2. Canonizarea unor sfinți români, apărători ai credinței strămoșești – îndatorire misionară a Patriarhului Teoctist	250

2.3. Patriarhul Teoctist, slujitor și părinte duhovnicesc al românilor ortodocși de pretutindeni	257
2.4. Activitatea social-filantropică a Bisericii Ortodoxe Române, preocupare constantă Patriarhului Teoctist.....	268
3. Activitatea ecumenică a Patriarhului Teoctist Arăpașu	280
3.1. Biserica Ortodoxă Română și Europa în viziunea Patriarhului Teoctist	280
3.2. Ortodoxia românească și deschiderea ecumenică în gândirea și slujirea Patriarhului Teoctist în perioada comunistă	284
4. Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe în timpul Patriarhului Teoctist Arăpașu	304
4.1. Patriarhul Teoctist – susținător al dialogului și unității panortodoxe	304
4.2. Relații Bisericii Ortodoxe Române în timpul Patriarhului Teoctist cu Patriarhia Ecumenică și cu Patriarhiile apostolice.....	317
4.3. Relațiile cu celelalte Biserici Ortodoxe	326
5. Biserica Ortodoxă Română și dialogul cu Biserica Romano-catolică în timpul păstoririi Patriarhului Teoctist Arăpașu	331

Capitolul IV

Dialogul cu celelalte Biserici creștine și cu alte religii ale lumii.....	351
1. Dialogul cu Bisericile Vechi-orientale sau nealcedoniene.....	351
2. Dialogul cu Biserica Anglicană și cu Bisericile protestante	355
3. Relațiile cu alte religii ale lumii.....	362

Capitolul V

Patriarhii Iustin Moiescu și Teoctist Arăpașu – slujitori luminați și misionari înțelepți	365
Concluzii.....	383
Bibliografie.....	398
Anexe.....	421

CUVINTE-CHEIE

Preoție, misiune, slujire, secularizare, ecumenism, ortodoxie, catolicism, protestantism, neo-protestantism, anglicanism, vechi-catolici, ierarh, sinod, consiliu, pan-ortodox, conferință, comuniune, diaspora, credință, liturgic, prozelitism, dialog, pace, globalizare, unitate, patriarhie, autocefalie, canoane, social, filantropie, comunism, ateism, apostolic, religie, personalitate, confesiune, teologie.

INTRODUCERE

Experiența celor treizeci de ani de pastorație în trei parohii – diferite ca fond uman și nevoi spirituale – și sub oblăduirea câtorva ierarhi dintre care trei au ajuns Întâistătători ai Bisericii Ortodoxe Române (desigur sub regimuri politice diferite), mi-au dat imboldul necesar de a sistematiza câteva aspecte ale slujirii preoțești și misionare a Bisericii noastre în vremurile regimului de tristă pomenire, precum și în cele aflate la cumpăna dintre milenii.

În lucrarea de față voi creiona cele mai importante aspecte privind slujirea preoțească și activitatea misionară a Patriarhilor Iustin Moisescu și Teoctist Arăpașu, cei care au condus destinele Bisericii Ortodoxe Române la sfârșitul mileniului al doilea și la începutul celui de-al treilea.

Înainte de a trece la fondul propriu-zis al lucrării, am ținut să scot în evidență preoția, misiunea și Biserica în contextul lumii contemporane. Este cunoscut faptul că în epoca regimului comunist activitatea Bisericii a fost mult îngrădită, redusă de cele mai multe ori doar la cultul oficiat în biserică; aceste lucru a izolat Biserica ca într-o temniță și i-au diminuat capacitatea de a mărturisi cu curaj și fățiș credința. Nu mai puțin se bucură de înlesniri slujirea Bisericii în acest context de dezorientare a omului modern; deși Biserica poate interveni în a scoate la lumină și a restabili făptura umană, se confruntă cu alte nebănuite dificultăți și provocări încredințându-ne în această situație de adevărul că Mântuitorul Hristos este Cel care întrepătrunde umanitatea și o ridică la starea de comuniune maximă cu Dumnezeu, cum El Însuși ține să sublinieze: „Mă rog ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una...” (Ioan 17-21).

Lucrarea de față își propune o incursiune în istoria zbuciumată a Bisericii Ortodoxe Române la sfârșitul mileniului al doilea și începutul celui de al treilea, istorie în care pe altarul Bisericii s-a aflat permanent Evanghelia și Potirul; adică evanghelicele cuvinte ale lui Hristos și El Însuși prezent euharistic cu Trupul și Sângele Său, prin prefacerea pâinii și a vinului la invocarea Duhului Sfânt de către episcopul sau preotul canonic hirotonit. Această permanentă cincizecime – cum o numea Părintele Dumitru Stăniloae – dă mărturie – printr-o **vie și continuă** Tradiție – despre prezența și lucrarea mântuitoare a lui Dumnezeu, prin Hristos în Duhul Sfânt, pentru întreaga umanitate chemată la comuniunea cu Preasfânta Treimea, temeiul existenței a tot ceea ce există. Viața de comuniune cu Dumnezeu este posibilă prin harul împărtășit prin Sfintele

Taine, lucrător în Biserica lui Hristos de la Cincizecime, de când – așa cum se exprimă Vl. Lossky – „Duhul Sfânt împărtășește ipostasurilor omenești în Biserică plinătatea dumnezeirii într-un chip unic, «personal», împrăștiată de fiecare om ca persoană creată după chipul lui Dumnezeu” spre unirea îndumnezeitoare. Prin aceasta creștinii fiind chemați să fie martori și mărturisitori despre toate faptele istoriei mântuirii neamului omenesc.

Criza actuală a lumii este duhovnicească, de dezordine morală, valorile morale cu bună știință sunt ignorate, determinându-ne a ne aduce aminte de ceea ce spunea Sfântul Apostol Pavel: „nu avem de luptat împotriva sângelui și trupului, ci împotriva căpeteniilor întunericului, a duhurilor răutății din văzduhuri” (Efeseni 6,12). Problemele lumii sunt și problemele noastre personale. Omul contemporan dorește libertatea absolută, considerată a fi plăcerea fără limită, ceea ce nu are legătură cu Hristos și cu Biserica.

Libertatea și bucuria sunt daruri ale lui Dumnezeu. Sfântul Pavel ținea să arate creștinilor din vremea sa: „Voi fraților ați fost chemați spre libertate... Stați deci, tari în libertatea cu care ne-a făcut liberi Hristos” (Galateni 5, 1-13), încredințați fiind că „unde este Duhul Domnului acolo este libertatea” (II Corinteni 13, 18). Bucuria duhovnicească a vieții este rodul Duhului Sfânt. Plăcerea nu trebuie căutată la nivelul simțurilor care duc la suferință. Numai Hristos este Cel care ne oferă libertatea și bucuria duhovnicească. Existența legilor și normelor umane nu poate crea duhul creștin, ci numai Duhul necreat al lui Dumnezeu care lucrează în noi.

Izvorul moralei creștine este credința și cinstirea lui Dumnezeu de la Care omul primește harul care-l îndrumă spre a evita „tot ceea ce nu este din credință” spre păcat (Romani 14, 23). Credința are o importanță primordială pentru orice fel de angajare morală. În schimb, ideologia dezvoltării economice – având ca singur scop banul – este cea care a dus la dezvoltarea unei atitudini lipsite de respectarea valorilor morale – un adevărat imoralism sălbatic – care unește oamenii numai la nivelul activității economice interesate, ceea ce este o decădere morală înfricoșătoare a omului. Valorile economice s-au suprapus valorilor moralei creștine; astfel, se poate vorbi de o secularizare a moralei. La baza procesului de secularizare se află trei elemente și anume: izolarea Divinității în transcendent, autonomia creației și a rațiunii umane și dominarea lumii de către om.

Prin Duhul Său, Dumnezeu a creat lumea și – tot prin Duhul Sfânt, începând de la Cincizecime – o recrează în Hristos și Biserica. Împotriva oricăror încercări secularizate, Sfânta Scriptură afirmă clar și precis prezența creatoare și proniatoare lui Dumnezeu în cosmos. Dincolo de diversitatea deconcentrată a fenomenului religios contemporan, manifestată în nenumărate

organizări mai mult sau mai puțin structurate, există religii universale instituționalizate, profund ierarhizate cu un rol deosebit de activ în societatea civilă contemporană.

Astfel privind lucrurile, se înțelege că este foarte important răspunsul Bisericii și al slujitorilor ei la provocările contemporane, oferind soluții sau răspunsuri creștine problemelor cu care se confruntă omenirea de astăzi. Dar și posibilitatea de a aprofunda gândirea clară și biblică într-o lume de corectitudini politice, de ambiguități etnice insinuate, de umanisme teologice secularizate și de întâmpinări defectuoase ale ideologiilor populiste, opunându-le standardele superioare ale creștinismului biblic.

Biserica are un rol deosebit de important în diminuarea consecințelor negative ale secularizării. Sporind credința, Biserica asigură stabilitatea socială, sentimentul de siguranță a populației și „mobilizează pe oameni în efortul de a depăși anumite dificultăți economice”.

Cu atât mai mult cu cât în Ortodoxie, cultul – al cărui rol în cristalizarea personalității umane este unanim recunoscut – este expresia filantropiei, a iubirii lui Dumnezeu față de noi oamenii și a iubirii aproapelui. În acest sens, nu este întâmplător că Bisericile creștine din România fac eforturi pentru ajutorarea copiilor fără familie și a bătrânilor ajunși pe drumuri, dar și comunităților cu probleme materiale și spirituale.

Biserica noastră – care astăzi are o mare răspundere pentru renașterea morală și spirituală a societății românești – este conștientă de marea responsabilitate ce îi revine în lucrarea de a modela oamenii cu harul lui Dumnezeu; odată ce se manifestă ca credincioși – având „Duhul lui Dumnezeu (I Corinteni 7, 40) – ei trebuie să fie eliberați de robia patimilor și pătrunși de duhul jertfelniciei și al iubirii de semenii”.

Omului de astăzi, care – din multe cauze – suferă de însingurare și caută o comuniune reală și sinceră, dar poate să se opună tentațiilor egoismului și individualismului, Biserica trebuie să-i ofere spațiul acestei comuniuni. Preotul este chemat să-și împlinească vocația de a restaura comuniunea între oameni, având în centrul acestei comuniuni Sfântul Altar al Bisericii și Potirul din care Hristos cel înviat îi hrănește pe toți. Participarea tuturor credincioșilor la viața liturgică a Bisericii trebuie să rămână regula de aur a pastorației. Nici o tehnică pastorală *nu* poate să înlocuiască forța de atracție și coeziune a cuvântului predicat – manifestată în primul rând prin Sfânta Liturghie, Sfintele Taine, cultul Bisericii în general – la care se adaugă, bineînțeles, și slujirea filantropică creștină, adică acea regăsire a fratelui prin agape și prezența activă față de cei aflați în nevoie.

Misiunea Bisericii noastre este să facă din nevoințele-virtuți divino-umane metodele de viață ale poporului; să țeară din aceste virtuți sufletul și viața poporului. În aceasta constă mântuirea sufletului de tentațiile lumii și de toate mișcările și organizațiile atee stricătoare de suflet și ucigătoare ale păcatului. „Ateismului” cultivat și antropofagiei poleite a civilizației contemporane trebuie să le opunem personalități purtătoare de Hristos, care – cu blândețea mielului – vor învinge patimile cele aprinse ale lupilor și – cu nevinovăția porumbeilor – vor izbăvi sufletul poporului de plăgile produse de civilizație și politică.

Vechimea de aproape două mii de ani a creștinismului nostru românesc, propovăduit de Sfântul Apostol Andrei – „cel dintâi chemat” – și înființarea, la sfârșitul secolului al treilea a celui dintâi centru de organizare și administrație bisericească creștină la Tomis (Constanța), cât și statornicia în credința ortodoxă – uneori mergând până la mucenicie – a strămoșilor noștri, sunt ca o scumpă și sfântă moștenire. Nenumăratele binefaceri săvârșite de poporul român și Biserica sa Ortodoxă, în întregul Orient creștin, de-a lungul secolelor, toate acestea ne încredințază de adevărul că Biserica Ortodoxă Română – prin ierarhii și mai ales prin întâistătătorii ei – și-a împlinit rolul ei misionar, ecumenic și de slujire a neamului.

În lucrarea de față voi încerca să aduc un modest omagiu celor doi mari Patriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, Iustin Moiescu și Teoctist Arăpașu, care – în vremuri tulburi, sub apăsarea unui regim totalitar comunist – au reușit să dea strălucire Ortodoxiei românești și să o așeze la loc de aleasă cinstită în lumea panortodoxă.

Cu toate durerile pricinuite Bisericii noastre de către bezbojnici, prin dragostea și înțelepciunea celor doi Patriarhi Iustin și Teoctist, ea a rezistat – ca o adevărată cetate zidită pe stâncă – tuturor atacurilor vădindu-se a se fi o Biserică vie; nu s-a mulțumit să supraviețuiască oricum. De aceea, a avut realizări deosebite care au arătat-o a fi – în rândul celorlalte Biserici Ortodoxe – o Biserică vie și lucrătoare, despre care au dat mărturie mari personalități religioase și civile din întreaga lume, care au avut prilejul să ne împărtășească din bogăția spiritualității Ortodoxiei românești.

Este uimitor că din constrângerile datorate prigoanei regimului comunist Biserica Ortodoxă Romană a găsit puterea de a urca până la a afirma această deschidere ecumenică, dătătoare de speranță și de încredințare că visul de unitate creștină poate deveni realitate! Negreșit, aici trebuie să vedem lucrarea lui Dumnezeu, pe care nu o poate zăgăzui nici o opreliște istorică, oricât de diabolică ar fi. În noul context al lumii actuale – care tinde să treacă de la estetic la inestetic – o reconsiderare a misiunii și slujirii Bisericii Ortodoxe Române trebuie să

sublinieze cu pregnanță că menirea Bisericii este aceea de a lupta pentru a elibera lumea de sub robia forțelor iraționale care schilodesc și urâtesc sufletul omului; și să înalțe sufletul către valorile superioare de bine, adevăr și frumos, așa cum au procedat întotdeauna...

În această nouă etapă misiunea și slujirea Bisericii noastre trebuie să fie o apologie a adevărului că frumusețea sfințeniei și a slujirii în duhul Evangheliei lui Hristos va mântui lumea de urâtul păcatelor postmoderne.

CAPITOLUL I

Preoție și misiune în Biserica Ortodoxă Română și în contextul lumii contemporane

Primul capitol l-am dedicat rolului misiunii și slujirii în consolidarea Bisericii în general, cât și a slujirii și misiunii pe care o desfășoară Biserica Ortodoxă Română în contextul secularizării.

În *oikonomia* mântuirii, vocația misionară constituie una dintre structurile esențiale ale Bisericii. Ebed-Iahve – din Isaia – era destinat să fie *lumină neamurilor*, adică să ducă această lumină *până la marginile pământului*; fapt confirmat în Noul Testament de dreptul Simeon, care identifică în Iisus Hristos *Lumina spre descoperirea neamurilor*. Iar Hristos trimite pe Sfinții Apostoli „să învețe toate neamurile” zicându-le: „Mergeți și faceți ucenici din toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh” (Matei 28, 19). Iar Sfântul Evanghelist Luca ține să precizeze că propovăduirea Evangheliei începea de la Ierusalim și continuă până la marginile lumii. La rândul său, Sfântul Apostol Pavel știe că „credința vine din auzire” (Romani 10, 17); predicarea cuvântului fiind datoria esențială a tuturor propovăduitorilor. Faptele Apostolilor oglindește istoria împlinirii acestei datorii după modelul lui Iisus Hristos.

Biserica a socotit totdeauna vocația sa misionară ca fiind o prelungire a apostolatului; după cum apostolatul a fost o misiune încredințată de Însuși Hristos, adică o trimitere în numele Său, la fel orice misiune se îndeplinește cu puterea primită de la El. Textele teologice și liturgice ale Bisericii au reținut – în chip cu totul deosebit – acest aspect esențial al misiunii Apostolilor: slujirea cuvântului.

Caracterul misionar este atât de constitutiv Bisericii, încât Biserica nu poate fi separată de misiune. Spiritul Teologiei misionare și înțelegerea răspunderilor misionare ale Bisericii – în interpretarea ortodoxă – sunt fundamentate pe baze eclesiologice, înțelegând prin aceasta că

misiunea este autentică și eficace numai prin lucrarea Sfintelor Taine săvârșite de preoția apostolică; și prin alte elemente care țin de structura Bisericii. Acest caracter eclesiologic al misiunii arată că predicarea Cuvântului nu e suficientă, dacă e disociată de administrarea Sfintelor Taine. Căci numai acceptarea cuvântului completată de primirea Tainelor, încorporează efectiv pe creștin în comuniunea Bisericii. Actul exterior al *auzirii* – împlinit de actul interior al *creдинței* – și desăvârșit de participarea organică la harul Sfintelor Taine, face din cei cărora li se propovăduiește Evanghelia membri deplin ai Trupului tainic al lui Hristos. Prin urmare, misiunea nu poate fi redusă doar la predicarea Cuvântului, deoarece Cuvântul și Sfintele Taine reprezintă cele două mijloace nedespărțite, prin care Biserica transmite harul mântuirii.

Secularizarea pune Bisericii probleme noi teologice și pastorale. Care este rolul creдинței și care este misiunea Bisericii în lumea contemporană secularizată și cum își poate Biserica îndeplini misiunea sa? Ce forme trebuie să îmbrace creștinismul spre a fi util și eficace în condițiile secularizării? Acestea sunt întrebările esențiale la care se caută răspunsul.

Dar secularizarea a adus și destule griji Bisericii. Acomodarea la noua situație nu a fost ușoară, iar procesul e încă în desfășurare. Ciocnirea dintre vechi și nou a dat naștere crizei, a făcut să se scrie până acum o literatură destul de bogată. Toți cei care vorbesc de secularizare, prin forța lucrurilor, vor vorbi și de criză; soluția crizei din interiorul Bisericii s-a găsit: grabnica transformare a Bisericii într-o Biserică slujitoare, misionară.

Misiunea Bisericii Ortodoxe creștine nu este de a se izola de lume sau de a se regăsi în această atitudine, ci de a descoperi chiar în lume lucrările negrăite ale Duhului Sfânt.

Biserica nu se închide în circuitul lucrării sale sacramentale, ci cuprinde întreaga creație în manifestarea însăși a tainei lui Hristos, fără să lase vreo contopire sau disociație între natural și supranatural. Potrivit viziunii ortodoxe, Biserica nu are un caracter cosmocentric, deoarece ea se definește în funcție de categoriile transcendente ale „altei lumi”. De aceea, menirea Bisericii nu este să organizeze lumea, ci aceea de a reda lumii dimensiunea ei sofianică și transparență în toată cuprinderea sa ecumenică; cu alte cuvinte, să fie cu adevărat o Biserică slujitoare.

După aproape o jumătate de veac – de când Biserica Ortodoxă Română a fost marginalizată social și obligată să-și desfășoare activitatea ei mântuitoare doar în cuprinsul locașurilor de cult – este chemată acum, după 1989, să procedeze la reintegrarea ei în societatea românească.

Provocarea cea mai importantă pe care Biserica trebuie să o înfrunte este cea a secularizării, de proveniență occidentală. În cultura apuseană – fie creștină, fie iluministă – există

numeroase aspecte pozitive care ne pot ajuta să pășim pe calea unei societăți mai civilizate. Știm că avem nevoie de cultură, dar tot atât de bine știm că avem nevoie și de un spor de civilizație. Din păcate, cultura occidentală are și aspecte extrem de discutabile, cum ar fi erotismul, individualismul, indiferentismul religios și multe altele – izvorâte din mentalitatea autonomă a omului care a eliminat – aproape cu desăvârșire – pe Dumnezeu din creația Sa, adică din lume. Situația este cu atât mai dificilă, cu cât mulți dintre intelectualii noștri – care se consideră a fi ortodocși – se declară fără rezerve în favoarea procesului de secularizare a societății și misiunii, precum și a prezenței Bisericii în societate, din cauza unei mentalități individualiste care îi plasează în rândul „creștinilor fără Biserică” și care îi face să uite că Biserica este mediul în care se manifestă iubirea și comuniunea reciprocă dintre credincioși și Dumnezeu.

În noul context de după 1989, misiunea desfășurată în condiții de libertate din partea Bisericii a cunoscut adevărate explozii de noi energii în sfera ei de activitate. Dar – în egală măsură – este confruntată cu noi provocări.

Consider că această misiune și slujire – afirmată și susținută cu tărie de Patriarhii Iustin și Teoctist – au dat posibilitatea ierarhilor și a clerului ortodox român, de a afirma o adevărată școală de slujire a lui Hristos; o școală care a dat Ortodoxiei românești mari teologi, ecumeniști, profesori universitari sau de seminar, preoți și monahi, care au făcut să fie unanim apreciată contribuția ecumenică a Bisericii noastre.

CAPITOLUL II

Activitatea misionară a Patriarhului Iustin Moiescu

Cel de-al doilea capitol l-am închinat personalității Patriarhului Iustin Moiescu. Am prezentat activitatea misionară a Patriarhului Iustin, preoția în viziunea sa și activitatea publicistică.

Preotul ortodox român contemporan trebuie să fie – așa cum permanent a nutrit convingerea Patriarhului Iustin – un slujitor temeinic pregătit pentru misiunea sa, cu solide și vaste cunoștințe scripturistice și teologice; un bun cunoscător și apărător al dreptei credinței gata să dea răspuns oricăror întrebări care i se pun. El trebuie să fie apoi un slujitor desăvârșit. El acordă o mare atenție laturii sacramentale a slujirii preoțești. Preotul, ca mijlocitor al harului divin prin sfintele slujbe, trebuie să săvârșească cu toată evlavia și pătrunderea cultul divin și mai ales Sfânta Liturghie: „Creștinii ortodocși vin la sfintele slujbe nu numai pentru a asculta

cuvântul lui Dumnezeu, a lăuda pe Părintele ceresc și a se ruga Lui, ci și pentru a trăi cu adevărat și mai deplin în Duhul Sfânt, pentru a primi – din mâna preotului și episcopului – darurile cerești de care au nevoie, pentru a putea duce, zi de zi, o viață creștinească deplină, autentică și activă”.

Ca patriarh, a fost preocupat atât de afirmarea concepțională și publicistică (editorială) a Teologiei noastre, cât și – mai ales – de dezvoltarea și îndrumarea învățământului teologic în făgașe convenabile vieții bisericești. Intențiile pe care le nutrește în această direcție au fost formulate, în mod programatic, încă de la rânduirea sa pe scaunul cel mai de sus al ierarhiei noastre superioare, cel de patriarh.

În panteonul culturii și spiritualității noastre ortodoxe românești, numele Patriarhului Iustin Moisescu se înscrie la loc de cinste, iar personalitatea sa ocupă un loc aparte între întâistătătorii și predecesorii săi, care au ridicat la rang de mare prestigiu emblema și statutul Bisericii noastre strămoșești. Profesor de vocație, cărturar de frunte, teolog de marcă și ecumenist de excepție, Patriarhul Iustin s-a impus – cum adeseori a trebuie să repetăm aceste afirmații – în fața tuturor prin erudiția, prestanța, demnitatea, autoritatea și verticalitatea lui specifică.

O altă coordonată a activității misionare a Patriarhului Iustin a constituit-o concepția sa despre pace. Spirit lucid și cuprinzător de larg orizont, Patriarhul Iustin pătrunde – de pe pozițiile teologului și ierarhului, dar și ancorat în realitățile și probleme majore ale timpului nostru – observă, analizează și caută soluții. Participarea la diverse organizații și întruniri internaționale, religioase sau laice, în serviciul păcii, al dreptății – cum ar fi cele prilejuite de Mișcarea Creștină pentru Pace de la Praga sau Congresul Mondial pentru Dezarmare generală și Pace de la Moscova, din 1962 etc. – i-au oferit o mică și binecuvântată șansă de a-și dezvolta profunda și luminoasă concepție creștină asupra unor mari teme ale contemporaneității. De pe pozițiile celei mai autentice credințe dreptslăvitoare, Patriarhul Iustin previne și respinge tezele pesimiste, vehiculate de unele tendințe protestante.

Interpret cu autoritate al Ortodoxiei, Patriarhul Iustin este desigur înaintea de toate, acel unic mesager al specificului sufletului și pământului românesc. Face cunoscută lumii Biserica Ortodoxă Română – de aproape două ori milenară, de origine apostolică – ale cărei trăsături au fost împrumutate din ethosul acestui neam și a cărui modelare spirituală datorează – cum spune Simion Mehedinți – atât de mult Evangheliei lui Hristos.

Patriarhul Iustin se înfățișează – deopotrivă înaintea credincioșilor și în întrunirile pe plan internațional – nu numai ca un vestitor al păcii, ci – îndeosebi – ca făcător de pace. Datorită

eforturilor comune de a realiza un ecumenism practic în viața cultelor religioase, precum și o atmosferă de bună înțelegere, prietenie și colaborare, Patriarhul Iustin își îndeplinește misiunea sa de a fi mesagerul Bisericii Ortodoxe Române, de a răspândi pacea, toleranța religioasă și iubirea în toate confesiunile.

Tot în acest capitol am punctat și câteva contacte ecumenice cu Biserica Romano-catolică, cu Biserica Vechilor Catolici și cu Biserica Anglicană. Toate aceste aspecte reliefează profilul ecumenic al Bisericii Ortodoxe Române în viziunea și activitatea misionară a Patriarhului Iustin.

Așa cum se știe, Patriarhul Iustin a fost ierarhul Bisericii Ortodoxe Române care a participat activ în principalele organizații din cadrul Mișcării ecumenice: Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace. Timp de peste două decenii (1957-1977), a condus delegația Bisericii Ortodoxe Române și pe ceilalți membri ai Bisericilor și confesiunilor din țara noastră la toate întrunirile pregătitoare pentru marile evenimente ecumeniste sau pentru Adunările generale (Consiliul Ecumenic al Bisericilor: New Delhi, 1961; Uppsala, 1968; Nairobi, 1975. Conferința Bisericilor Europene: Nyborg IV, 1964; Nyborg V, 1969; Nyborg VI, 1971; Nyborg VII, 1974, care a avut loc la Engelberg – Elveția. Conferința Creștină pentru Pace: Praga, 1961, 1964 și 1968).

Păstorirea Patriarhului Iustin este un prinos adăugat la zestrea înaintașilor, din care am schițat doar câteva aspecte. Restul îl va face istoria atunci când îi va stabili locul definitiv în șirul personalităților de frunte ale Bisericii noastre strămoșești.

CAPITOLUL III

Activitatea pastoral-misionară a Patriarhului Teoctist Arăpașu

În cadrul celui de-al treilea capitol m-am ocupat de personalitatea Patriarhului Teoctist Arăpașu. Patriarhul Teoctist a fost hărăzit să călăuzească cu dragoste Biserica Mântuitorului Hristos în vremuri de grea răscruce. Această dragoste a constituit de la bun început imboldul interior care l-a călăuzit să pășească pe calea monahismului din frageda tinerețe și să rămână profund legat, cu toate fibrele ființei sale, de viața și destinul Bisericii lui Hristos și să dea dovadă de responsabilitate și simț de echilibru în exercitarea înaltei sale slujiri. Una dintre marile sale calități constă în faptul că – după evenimentele din decembrie 1989 – a știut să depășească

acele puncte de vedere divergente care se confruntau adesea în interiorul Bisericii, și astfel să păstreze unitatea Ortodoxiei românești.

Patriarhul Teoctist a reprezentat cu cinste Biserica noastră – fie în țară, fie peste hotare – a și găsit soluțiile cele mai potrivite pentru bunul mers al vieții bisericești, a participat la instalări de ierarhi și a vizitat mănăstiri și biserici de mir sau școli teologice; cu acest prilejuri a slujit și a rostit cuvânt de învățătură, a stat de vorbă cu preoții, călugării, dar și cu simpli credincioși, știind să asculte și să se facă ascultat, prețuit și mai ales iubit. Astfel a fost știut pretutindeni ca fiind părintele sufletesc al întregului neam românesc, al credincioșilor din țară, dar și al celor care – datorită vitregiei vremurilor – locuiesc în afara granițelor țării sau au fost forțați să-și părăsească vetrele părintești, ajungând pe alte meleaguri ale lumii: în cele două Americi, Australia, Europa occidentală și chiar în Africa și Asia. Patriarhul Teoctist rămâne astfel în istoria noastră ca un patriarh al românilor de pretutindeni, ca un simbol al unității spirituale românești.

În cele două decenii cât a condus Biserica Ortodoxă Română, Patriarhul Teoctist a susținut o intensă activitate de consolidare a unității ortodoxe și a continuat un dialog consistent în spațiul ecumenismului. Sub păstoria sa patriarhală s-au adâncit relațiile cu toate Bisericile Ortodoxe, s-au intensificat cele cu Biserica Romano-catolică – de referință fiind întâlnirile Patriarhului Teoctist cu Papa Ioan Paul al II-lea în 1989, 1992, 1999 –, cu Bisericile protestante, dar și denomițiuni creștine; a continuat colaborarea cu organisme ecumenice. În timpul patriarhatului său au fost deschise – la Bruxelles – reprezentanțe ale Bisericii Ortodoxe Române pe lângă Uniunea Europeană.

Patriarhul Teoctist s-a remarcat și prin susținerea școlii românești de Teologie. După 1989 a fost un factor activ în promovarea masivă a învățământului religios, înființându-se noi facultăți de Teologie, seminarii teologice, școli de cântăreți bisericești și de pregătire a asistenților sociali, precum și școli de restauratori în domeniul monumentelor istorice. De asemenea, a devenit mult mai permeabil sistemul de acordare a burselor de studiu în străinătate pentru studenții teologi.

O acțiune de maximă importanță a Patriarhului Teoctist a fost consolidarea unității diasporei creștine românești prin reorganizarea Bisericii Ortodoxe Române din străinătate, întemeindu-se noi episcopii, pentru care au fost numiți ierarhi tineri din rândurile foștilor bursieri teologi.

Misionar de excepție, patriot, om al liturghiei, Patriarhul Teoctist a reușit să reintegreze Biserica străbună în societatea românească și în lume după 1990, prin introducerea în școală a

orei de religie, canonizarea mai multor sfinți români, activitate social-filantropică și deschidere ecumenică.

Sfinții pe care i-a canonizat Biserica noastră au fost mai întâi cinstiți de poporul credincios, iar Biserica, de fapt, nu a făcut altceva decât să confirme recunoașterea sfințeniei, care vine din lucrarea Sfântului Duh în oameni. Biserica constată și proclamă sfințenia acolo unde Dumnezeu a binevoit s-o arate. Sfinții sunt cunoscuți și necunoscuți oamenilor, iar numărul total al sfinților din fiecare neam și din fiecare vreme îl știe numai Dumnezeu. Prin canonizarea sfinților români – știuți și neștiuți – Biserica noastră împlinește îndemnul Sfântului Apostol Pavel care zice: „Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare-aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința” (Evrei 13, 7).

Jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Române asupra comunităților sale din diaspora este așadar nu numai un drept ci și o datorie, o datorie părintească, o datorie sfântă, o misiune, o slujire divină. Prin acțiunile ei de ajutorare materială și îndrumare canonică, Biserica Ortodoxă Română arată preocuparea ei permanentă pentru organizarea și afirmarea comunităților ortodoxe românești din diasporă, aducând prin aceasta o contribuție importantă la afirmarea înseși unității Ortodoxiei ecumenice. Biserica Ortodoxă Română și-a organizat propria-i diasporă în conformitate cu dispozițiile și rânduielile canonice ale Bisericii Ortodoxe Răsăritene și cu prevederile regulamentare ale propriei legislații locale, redactate în deplin consens cu doctrina canonică ortodoxă. Statutele de organizare și funcționare ale comunităților ortodoxe românești din diaspora au găsit în textul canoanelor Bisericii Ortodoxe Răsăritene și în legislația Bisericii Ortodoxe Române temeiurile lor canonic-legale. Statutele comunităților respective dau însă expresie – după cum era și firesc – și afirmării realităților concrete din țările în care s-au organizat.

Patriarhul Teoctist a arătat că misiunea Bisericii implică lupta necontenită pentru binele semenului din partea preoțimii – infanteria armatei lui Hristos. Acolo unde preotul nu s-a implicat și nu se implică, Biserica a pierdut nespus de mult.

În lucrarea filantropică a Bisericii sunt implicați deopotrivă slujitori și credincioși; aceștia din urmă jucând rolul lui Simon Cirineul. Referindu-se la slujirea filantropică din spitale Întâistătătorul Bisericii noastre – în același mod de exprimare inclusiv – spunea: „Avem nevoie astăzi, mai mult ca oricând, de asemenea cirineni, de asemenea personalități credincioase, care să se ivească și să sprijine tot ceea ce un popor – ca al nostru – are frumos, are valoros în arta sfintelor biserici și mănăstiri.

Patriarhul Teoctist are o multilaterală activitate în slujba Bisericii pentru păstrarea unității credinței ortodoxe, a spiritualității ortodoxe românești și o vastă experiență în lucrarea cu preoții și cu toate categoriile de credincioși, îmbinând în modul cel mai fericit pe de o parte dreptatea cu iubirea și iertarea, iar pe de alta respectul pentru învățătura de credință și sfintele canoane ale Bisericii Ortodoxe cu interesele credincioșilor și ale preoților... La toate acestea se adaugă răspunsul cu cuvântul și fapta față de exigențele vremurilor în care a activat.

Pentru Patriarhul Teoctist, cea mai fidelă oglindire a unității de credință și rugăciune, de slujire și de nădejde în moștenirea vieții celei veșnice este Sfânta Liturghie; fără comuniunea liturgică sau euharistică orice manifestare de unitate nu este deplină. Din acest motiv, unitatea euharistică a Bisericilor Ortodoxe este oglindirea concretă și vie a unității spre care sunt chemate toate Bisericile creștine să tindă. Iată de ce Sfânta Liturghie este nu numai un moment de rugăciune, nu numai un moment de cunoaștere reciprocă, ci – după învățătura Bisericii noastre Ortodoxe – ea este culmea trăirii în Mântuitorul Iisus Hristos.

Iată crezul ierarhului Teoctist privind slujirea sa ecumenică: „Să nu uitați deci iubiți frați, că veți sluji cu adevărat lui Dumnezeu numai în măsura în care veți sluji oamenilor. Lucrarea voastră în lume are un sens înalt: de a călăuzi pe om la Dumnezeu, pe drumul dragostei, al apropierii și al înțelegerii cu ceilalți semeni, sprijinind promovarea în lume a respectului și a demnității umane, contribuind la împlinirea personalității omului și la așezarea lumii pe temelii trainice de pace și dreptate”.

Patriarhul Teoctist a fost și un susținător al dialogului și unității panortodoxe. Cu prilejul sărbătoririi a 110 ani de autocefalie și 70 de ani de patriarhat, Patriarhul Teoctist spunea: „Unitatea panortodoxă nu este nici o replică la acea voită ignorare a frumuseților Ortodoxiei, ci este o mărturisire demnă și plină de sinceritate creștină a unor frumuseți izvorâte din jertfelnica mărturisire a lui Hristos, încă din vremea Sfinților Apostoli. Așadar, lucrarea pentru păstrarea unității panortodoxe este o slujire sfântă, care cere strădanii permanente; de această slujire depinde afirmarea în lume a valorilor Ortodoxiei, a conlucrării intercreștine și a slujirii omenirii contemporane. Practic, această lucrare neîntreruptă – manifestată din partea tuturor Bisericilor Ortodoxe – „se cere împlinită” printr-o întreită slujire: a unității panortodoxe, a unității creștine și a unității omenirii în apărarea darului cel scump al vieții.

Un aspect aparte din activitatea misionară a Patriarhului Teoctist l-am dedicat dialogului dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-catolică, prin vizita Papei Ioan Paul al doilea în România.

Dorința Papei Ioan Paul al II-lea de a vizita România a fost întâmpinată de Patriarhul Teoctist cu căldură sufletească, afirmând că papa este un „bun cunoscător al istoriei și culturii noastre și dorește să ne îmbrățișeze la noi acasă, la București. Avem deci de câștigat, iubiți părinți, primind această vizită frățească. Se cuvine să fim gazde primitoare, pentru a dobândi, în fața istoriei, recunoașterea valorii Bisericii noastre”.

Vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România constituie un eveniment istoric cu profunde semnificații. S-a spus adesea că aceasta ar fi prima vizită pe care un Episcop al Romei o întreprinde într-o țară ortodoxă, după separația dintre cele două Biserici, intervenită la jumătatea secolului al XI-lea. În realitate, este prima vizită pe care un Papă al Romei o face într-o țară ortodoxă în decursul celor două milenii de istorie creștină. Este adevărat că Papa Paul al VI-lea s-a întâlnit cu Patriarhul Atenagora, fie la Constantinopol, fie la Ierusalim, în timpul pontificatului său (1962-1978), însă este prima dată când un Papă vine să viziteze, la invitația Bisericii noastre, ca și a Statului român, o țară majoritar ortodoxă. Iar acest eveniment se petrece la sfârșitul unui mileniu care a început cu divizarea dintre Biserica Apuseană și cea Răsăriteană, dar se încheie cu întâlnirea dintre Papa Ioan Paul al II-lea și Patriarhul Teoctist al Bisericii Ortodoxe Române, într-o țară majoritar ortodoxă, pentru a da expresie dorinței comune de unitate a celor două Biserici în Hristos. Diferit de secolul al XI-lea, care a contribuit la sfârșirea cămășii lui Hristos fără cusătură, secolul al XX-lea va rămâne în istorie ca secolul ecumenismului creștin.

În cuvinte entuziaste, Papa Ioan Paul al II-lea avea să declare: „Să izbucnească din Biserica Ortodoxă Română și din cea Catolică o singură cântare de preamărire a Numelui Domnului. Să formeze o simfonie de glasuri exprimând frățietatea cordială a raporturilor reciproce și implorând comuniunea deplină a tuturor credincioșilor. Întemeiate pe succesiunea apostolică, Biserica Ortodoxă Română și cea Catolică au același Cuvânt al Domnului, păstrat în Sfintele Scripturi și aceleași Taine și Sacramente. În special, ea conservă aceeași preoție și celebrează unicul Sacrificiu al lui Hristos, prin care El edifică și face să crească Biserica Sa”.

Vizita a avut și o dimensiune profund spirituală fiindcă s-a făcut apel la valorile spirituale, teologice, liturgice sau etice, care constituie un patrimoniu comun pentru misiunea Bisericii într-o lume secularizată. În fine, această vizită a avut și are un caracter providențial – așa cum a subliniat Patriarhul Teoctist, cât și Papa Ioan Paul al II-lea – fiindcă ea a fost rezultatul unor schimbări pe scena europeană și pe scena țării care nu țin doar de voința omului, cât în primul rând de voința lui Dumnezeu.

„Cu aceste perspective și cu aceste intenții, prin care dăm mărturie comună înaintea Domnului, Îl rugăm să ne facă vrednici de a lucra spre zidirea Trupului Său «până ce toți vom ajunge la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea de bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos» (Efeseni 4, 13)” – afirma Patriarhul Teoctist.

CAPITOLUL IV

Dialogul cu celelalte Biserici creștine și cu alte religii ale lumii în timpul

Patriarhului Teoctist Arăpașu

Al patrulea capitol este dedicat dialogului Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici creștine și cu alte religii ale lumii în timpul păstoririi Patriarhului Teoctist.

Vizite reciproce, schimburi de studenți sau de publicații au constituit – încă de prin anul 1950 – o coordonată a relațiilor Bisericii noastre cu Bisericile necalcedoniene. Cu Biserica Armeniei, aceste relații au fost în vremea păstoririi Patriarhului Teoctist foarte strânse; mai cu seamă că Vasken I Catolicosul armean a păstorit o bucată de timp Biserica Armeană din București, unde a cunoscut deschiderea ecumenică a Bisericii noastre, atât față de cultele din România cât și față de toate Bisericile creștine.

Voi prezenta câteva opinii ale înaltului ierarh. În ceea ce privește relațiile noastre cu această Biserică trebuie amintit faptul că ne găsim într-un dialog teologic avansat, că se lucrează pe comisii mixte și că rezultatele sunt pozitive. Până nu demult, lumea creștină numea aceste Biserici vechi orientale (ramură din care face parte și Biserica Armeană), Biserici precalcedoniene, monofizite. Este cunoscut însă faptul că – în urma studiilor teologice efectuate – aceste păreri, care au apărut din cauza traducerilor greșite a documentelor vremii, s-au limpezit: ei mărturisesc Dumnezeirea Domnului nostru Iisus Hristos ca și noi.

Aceste legături au devenit și mai trainice prin aceea că, de secole, mulți armeni „și-au găsit refugiul pe pământul ospitalier al României, aducând împreună cu ei zestrea spirituală a unui popor atât de credincios și atât de talentat și creator de valori”. Numai așa privind lucrurile, înțelegem că legătura de suflet „dintre Bisericile noastre constituie, în același timp, un exemplu de dialog și de dragoste între două Biserici și reprezintă un imbold pentru concretizarea rezultatelor dialogului teologic dintre cele două mari familii de Biserici Ortodoxe din Răsărit. Chiar dacă *ethos*-ul ortodox afirmă bogăția și diversitatea vieții spirituale a Bisericilor locale, unitatea Bisericii și plinătatea comuniunii în Hristos rămân în centrul preocupărilor noastre.

În ceea ce privește dialogul cu Biserica Anglicană și cu Bisericile protestante, se poate afirma că Biserica Ortodoxă Română a avut un dialog fructuos.

În vizita pe care a efectuat-o în Anglia Patriarhul Teoctist, înaltul ierarh a amintit de faptul că hirotoniile anglicane au fost recunoscute de Biserica noastră: „Noi suntem prima Biserică Ortodoxă care a aprobat validitatea hirotoniilor anglicane, între cele două războaie mondiale, în cadrul unor discuții purtate de mari teologi ai noștri. Am așteptat ca și celelalte Biserici Ortodoxe să recunoască aceste hirotonii, spre realizarea unității creștine”.

Bisericile protestante din Transilvania s-au bucurat de o atenție deosebită din partea Bisericii Ortodoxe Române, încă din primele momente ale manifestărilor ecumenice din 1920, când s-a pus început Mișcării ecumenice și de apropiere dintre creștini. Acestor chemări s-au adăugat acele preocupări pline de înțelegere și de înțelepciune, de deschidere și de nădejde în strădaniile de apropiere dintre Biserici: „Cele șase decenii de ecumenism au arătat că spiritul Uppsalei a înlăturat multe obstacole din calea apropierii creștine. Și dacă vom ști să folosim cu înțelepciune marea agonisită din anii ecumenismului teologic și practic, atunci vom putea cultiva și aduna roadele eforturilor comune în slujba unității creștine și a slujirii omenirii”.

La acest dialog Biserica Ortodoxă Română vine cu conștiința fermă că – dacă în trecut nu au putut exista opreliști, în ciuda îngrădirilor practicate de „lagărul comunist”, cu atât mai mult acum, într-o Europă din ce în ce mai unită – „avem datoria să depunem eforturi pentru regăsirea rădăcinilor ei creștine și de asemenea să sprijinim renașterea valorilor biblice în structurile europene. Numai o renaștere economică, politică sau tehnologică nu ar fi de ajuns. Mărturisesc despre aceasta tinerii din toată lumea, care așteaptă de la Biserici și de la societate sprijin, ajutor și întărire în acest sens” – spunea Patriarhul Teoctist.

Glasul Bisericii noastre este ascultat, fiind apreciat ca un glas care cheamă la unitate, adică izvorât dintr-o sinceră și fierbinte convingere exprimată constant în toate întâlnirile cu reprezentanții Bisericilor și creștinilor de a lua aminte la misiunea comună pe care o au; aceea de a-L vesti pe Hristos și de a face pe oameni să înțeleagă că cel dintâi drept al lor este acela de a-L cunoaște pe Dumnezeu și de a trăi valorile izvorâte din adevărul lui Dumnezeu. „Deși suntem diferiți în ceea ce privește formele de cult sau formele de exprimare ale aceluiași adevăr mântuitor dumnezeiesc, cu toții suntem purtătorii acestei lumini în lume”.

Misiunea Bisericii noastre nu s-a limitat doar la nevoile interioare ale Bisericii noastre, ci ea a contribuit la deschiderea Ortodoxiei românești către toate Bisericile din lume, cum a declarat Patriarhul Teoctist la Viena – la data de 7 mai 2000 – în prezența Cardinalului

Christopher Schönborn: „Pe acest drum de slujire a Bisericii lui Hristos, a refacerii unității ei, mergem noi, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române de mult timp. Cu fiecare întâlnire, simțim în sufletul nostru tot mai vie chemarea la apropierea și pregătirea unității creștine, voită de Însuși Domnul nostru Iisus Hristos. Acesta îl socotim a fi primul dar al Jertfei Sale de pe Cruce și al Învierii Sale din morți. El S-a jertfit și a înviat pentru unitatea și mântuirea neamului omenesc, pentru îndumezeirea omului și pentru transfigurarea creației lui Dumnezeu”.

Referitor la relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu alte religii ale lumii, amintim că pe linia acestei tradiții de dialog și conlucrare, de împreună-mărturisire a convingerilor religioase și a respectului față de preceptele religioase ale tuturor celor care împărtășesc diferite credințe s-a izbutit să se închege aceste legături și înainte și după anul 1989, mijlocind nu numai eforturile de apropiere și de unitate între creștini, ci și pe acelea de conglăsuire frățască cu marile religii ale lumii.

Asemenea preocupări ale Patriarhului Teoctist, au fost încununate de reuniunea internațională „Oameni și religii”, care a avut loc la București, desfășurate sub genericul: *Pacea este numele lui Dumnezeu. Dumnezeu, omul, popoarele*. Este exemplară – spunea ierarhul Teoctist - „această preocupare de a cultiva pacea și bună înțelegerea de către Ortodoxia românească cu toate religiile lumii, în special cu religiile cărții sau abrahamică”. Patriarhul Teoctist vedea în prezența tuturor reprezentanților – care au ținut să ia parte la acest eveniment – „o posibilitate de cunoaștere, de apropiere cu reprezentanții religiilor nu numai creștine, ci și necreștine, cu scopul de înmănunchere a gândurilor îndreptate spre toți făcătorii de pace. Singuri și înstrăinați unii de alții nu ne putem împlini deplin datoriile ce le avem fiecare dintre noi de a răspândi omenirii valorile proprii credințelor noastre, izvorâte din același adevăr veșnic al lui Dumnezeu”. Religiile lumii nu pot fi străine tuturor dorințelor umane de unitate; mai mult ele trebuie să se simtă chemate în a le oferi temeieri religioase.

CAPITOLUL V

Patriarhii Iustin Moisesescu și Teoctist Arăpașu – slujitori luminați și misionari înțelepți

În cadrul ultimului capitol al tezei de doctorat am creionat câteva trăsături esențiale ale celor doi patriarhi, pe care, pe drept cuvânt îi putem numi slujitori luminați și misionari înțelepți.

Patriarhul Iustin a fost un om de o aleasă și rară ținută sufletească, un om care a luptat pentru afirmarea valorilor umane pe care le-a trăit, în care a crezut și pe care le-a promovat.

Concepția lui – ca patriarh și om – era că ființa umană și preoțească are valoare numai dacă este cu adevărat umană și deplin liberă, că oamenii nu sunt cu adevărat oameni dacă nu sunt – mai întâi de toate – umani. În acest sens profund al omului – Om, le zicea acelora „cu ochii albaștri”: „Măi oamenilor, fiți mai umani, mai înțelegători cu omul slab și nu luați măsuri nechibzuite îndelungi față de omul neajutorat. Biserica nu poate fi dușmanul poporului, ci slujitoarea lui, cum a fost de veacuri. Și nu uitați un adevăr fundamental: Credința este ca jarul de sub spuză. Dacă nu-l zădărești nu poți avea surpriza să-ți sară scânteile în ochi”.

În gândirea Patriarhului Iustin Biserica și preoția creștină sunt două realități a căror ființă și lucrare se întrepătrund permanent, condiționând mântuirea adusă lumii de Domnul nostru Iisus Hristos; preoția fiind astfel lucrarea de mântuire a lumii, prelungită prin Biserică, prin «chemare de la Dumnezeu» și «trăire în Hristos și pentru Hristos», Care a venit ca lumea *viață să aibă și încă din belșug* (Ioan 10, 20). Urmărind această linie, Patriarhul Iustin a aprofundat temeiurile biblice și patristice ale dimensiunilor slujirii Bisericii și ale preocupărilor slujirii creștine de astăzi, întrucât întreaga lucrare de dascăl și ierarh al Bisericii noastre strămoșești, purtând «ca o pecete semnul științei sale», se împlântă adânc în cuvântul Sfintei Scripturi și al Sfinților Părinți.

Patriarhul Iustin, închinând una din cele mai documentate cărți celei mai frumoase pagini din slujirea misionară a Sfântului Apostol Pavel, nu dorește decât să arate că nimic nu face vestirea Evangheliei mai durabilă decât adevăratul zel misionar; numai spiritul autentic misionar al Apostolului neamurilor a făcut ca în zadar să se străduiască filologii și istoricii pentru a găsi o operă de artă literară care să egaleze în valoare predica Sfântului Apostol Pavel în Areopagul Atenei. Valoarea simbolică a acestui important moment din activitatea misionară a Apostolului neamurilor reiese din aceea că ni-1 prezintă pe Sfântul Apostol Pavel ca modelul desăvârșit al misionarului creștin. Acest model era nevoie de a fi prezentat viitorilor slujitori ai Altarului strămoșesc; mai ales în anii opresiunii comuniste. Iar Mitropolitul și Patriarhul Iustin asta a făcut-o permanent prin slujirea sa plină de abnegație.

Cât privește persoana Patriarhului Teoctist, o coordonată de seamă a vieții și activității sale o constituie slujirea sa sacerdotală ca arhiereu. Sfânta Liturghie slujită cu pace și profundă trăire duhovnicească a luminat mereu chipul înaltului ierarh. Convingerea Patriarhului Teoctist pleca din încredințarea trăită în sufletul său că înalta misiune arhierească – fără pace și liniște, fără dreptate și iubire – nu poate sluji lui Dumnezeu și întăririi comuniunii semenilor. Trăirea în Hristos și actele liturgice sunt însușiri ale liniștei și păcii. Și, în același timp, pacea este legată de iubirea de glia străbună.

Patriarhul Teoctist a dus mai departe duhul înnoitor al părintelui său duhovnicesc, Patriarhul Justinian și a fost un iubitor de frumos întru toate, un liturghisitor desăvârșit ce transmitea prin slujbă înălțarea cugetului, ridicarea minții la Dumnezeu, iar prin cuvânt reușea să umple inima de căldură și să copleșească voința ascultătorilor spre a face bine pentru ei și pentru aproapele lor.

A dat o nouă orientare cursurilor misionar-pastorale, asigurând preoților și monahilor cărți de cult, literatură religioasă, accentuând grija pentru urgentarea tipăririi manualelor școlare și cursurilor universitare și mai ales intensificarea apariției operei Sfinților Părinți în limba română, colecția «Părinți și scriitori Bisericești» și retipărirea *Bibliei lui Șerban Cantacuzino* (1688-1988).

Iureșul evenimentelor din decembrie 1989 l-a găsit pe Preafericitul Patriarh în plină activitate, cu toate că unii au încercat unele nedorite interpretări forțate, legate de Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române fiind aduse acuzații întregului sinod. Biserica și-a continuat activitatea în noul cadru al libertății administrative. Patriarhul Teoctist a dat dovadă de aleasă înțelepciune și abia acum au ieșit la iveală faptele sale, care n-au fost nicidecum rezultatele unor intrigi sau vechi polițe. Toate înfăptuirile Patriarhului Teoctist sunt – așa cum însuși le numește în chip smerit – „un bob din șiragul de metanii ce se scurge pe aripile timpului, până în veșnicie. Am închinat lui Dumnezeu aceste realizări”.

În ce privește activitatea ecumenică, el adăuga: „Dacă nu s-a reușit împlinirea unor lucruri extraordinare dintru început, fiind necesare multe alte strădanii și preocupări, nu înseamnă că trebuie să fim nemulțămitori față de Dumnezeu care ne-a ajutat să împlinim atât cât s-a reușit a se consemna pe răbojul vremii. Ecumenismul nu poate fi confiscat sau revendicat numai de o generație; el este o construcție de lungă durată, care cere deopotrivă răbdare, respect reciproc, o anume aprofundare progresivă și responsabilă a problemelor care se discută în cadrul dezbaterilor ecumenice. A nu ține cont de contribuțiile celor de dinainte înseamnă a compromite o sumă întreagă de eforturi. A desconsidera elanul și tinerețea celor care vin înseamnă a lăsa fără nici o perspectivă eforturile ecumenice. De aceea, legătura dintre generații – așa cum de altfel s-a subliniat la cea de-a III-a Adunare Ecumenică Europeană de la Sibiu (4-9 septembrie 2007) n.n. – este bunul comun al tuturor celor care s-au afirmat și se afirmă ca slujitori activi ai dialogului dintre Biserici și creștinii care aparțin acestora”.

Patriarhul Teoctist – ca un devotat slujitor, crescut încă din tinerețe în atmosfera de rugăciune și de comuniune liturgică – a subliniat permanent că oricât de profund sau larg

cuprinzător ar fi dialogul ecumenic fără slujirea Sfintei Liturghii euharistice – în cadrul căreia fiecare Biserică și comunitate creștină să ceară darul și puterea de a sluji unitatea – nu se pot face progrese reale.

Activitatea unică și bogată în realizări, în slujirea Bisericii și a neamului românesc, îl situează pe Patriarhul Teoctist în rândul marilor ierarhi luminați, cărturari și iubitori de credință și de țară care au strălucit în istoria Bisericii noastre. „Teolog erudit, însetat permanent de dorința de a cunoaște, crescut și hrănit cu seva monahismului românesc, credincios devotat Bisericii, învățăturilor și tradițiilor sale, ierarh cu simțul responsabilității slujirii sacerdotale, slujitor și orator desăvârșit, om al echilibrului, ctitor de locașuri sfinte, iubitor de țară și de neam, apropiat oamenilor, ocrotitor al învățământului teologic, ecumenist deschis spre colaborarea cu celelalte Biserici creștine, Patriarhul Teoctist a avut constant în față țelul vieții Sale – apărarea și promovarea valorilor ortodoxiei românești. Acest lucru l-a făcut toată viața Sa, atât în condițiile vitrege ale regimului comunist ateu, dar mai ales în climatul de totală libertate instaurată după schimbările din 1989”.

Patriarhul Teoctist rămâne astfel în istoria noastră ca un patriarh al românilor de pretutindeni, ca un simbol al unității spirituale românești. De-a lungul anilor și-a pus sufletul pentru turma încredințată, conducând corabia Bisericii străbune pe valurile – uneori învolburate – ale vremii, dar fiind un înțelept cârmaci care a adus această corabie „în portul liniștit în care pe răbojul istoriei Bisericii Ortodoxe Române se înscriu noi pagini de împliniri care dau trăinicie credinței și statornicie tradițiilor românești”.

CONCLUZII

In inceptum finis est, s-ar putea spune, acum, la sfârșit, când se impun câteva concluzii asupra a ceea ce am tratat în cuprinsul acestei lucrări.

Pe cei doi Întâistătători ai Bisericii Ortodoxe Române – Patriarhul Iustin și Patriarhul Teoctist – i-am putea considera ca fiind paradigmatici în privința efortului pe care Ortodoxia românească l-a depus în ultima jumătate de secol, eforturi încununate de recunoașteri ecumenice din partea celor mai reprezentativi ecumeniști din această perioadă. Demersul cercetării noastre nu poate să nu prezinte interes pentru teologi, slujitori, doctoranzi și cei care doresc să cunoască mai în profunzime realitățile legate de deschiderea europeană a Bisericii noastre, așa cum o

oglesc atitudinile, implicările și exprimările aparținând celor doi Întăistătători ai Ortodoxiei românești.

Cei doi Patriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române și-au înțeles pe deplin vocația într-o societate tehnologizată și de consum și configurează religiozitatea în noi parametri de referință; și au arătat prin propria slujire că fără Preoție sacramentală viața Bisericii – și cazul Bisericilor protestante este ilustrativ – este expusă destrămărilor. Efectiv, se întâmplă acel paradox de la cumpăna celor două milenii: în timp ce este proclamată năzuința spre unire, Bisericile și denomiuațiunile creștine se împart și se despart între ele și în interiorul lor, în ciuda angajamentelor sau convențiilor exprimate.

Nu e ușor să fii un mare slujitor al Ortodoxiei, după un înaintaș mare. Patriarhul de piosă amintire, Justinian Marina, a lăsat în istoria Bisericii noastre un nume acoperit de incontestabile împliniri: o Biserică bine organizată, cu structuri solide garantate de legi și regulamente, cu școli teologice de prestigiu, cu un monahism întors spre vocația lui autentică și tradițională, cu tipografii și tipărituri de înaltă calitate; și – așa cum știm cu toții – cu o preoție bine orientată în contextul societății contemporane românești, având sentimentul siguranței și al stabilității, dar și deplină încredere în prezent și viitor. Misiunea urmașului părea că ar fi trebuit să fie mai ales una de păstrare și continuare; și prin acestea este desigur greu să fii mare. Trecând la cele veșnice, Patriarhul Justinian părea a lăsa totul împlinit, totul bine rânduit; așa cum cu – înțelepciune bătrânească și românească – și-a orânduit și viața personală, împărțindu-și din vreme bunurile; și atunci când a simțit că ajunge la capăt – alcătuindu-și cu liniște testamentul și lăsându-l pe biroul din dormitor – a plecat la spital cu presimțirea că nu se va mai întoarce.

Ca să fie mare slujitor al Bisericii, după un altul mare, un cârmuitor de Biserică trebuie nu numai să păstreze și să continue, bucurându-se de moștenirea primită, ci să-și pună el însuși în cultivarea ogorului spiritual ce i s-a încredințat, pecetea inteligenței și a geniului propriu, scoțând la lumină părți rămase în umbră; chiar mai de mult, descoperind noi valențe și dimensiuni ale activității pastorale și cultural-bisericești și inițiind activități noi care să-i pună în valoare noului venit la cârmă, în chipul cel mai evident, forța creatoare, originalitatea, mintea inventivă, imaginația fecundă și – odată cu și dincolo de toate acestea – o inimă largă și bună. Prin aceasta din urmă, chiar și atunci când imităm pe alții, suntem mari. Fără aceasta, chiar când săvârșim fapte extraordinare, putem rămâne mici.

Patriarhul Iustin Moiescu – încă din clipa alegerii sale – în ochii tuturor clericilor și credincioșilor noștri prezenta cele mai depline garanții că era dotat cu toate aceste calități și că va

fi exact ceea ce se așteptau toți să fie. Alegerea sa n-a avut altă alternativă. Era ales dinainte de a fi ales, de propriile sale calități. Pregătirea sa teologică, bogata activitate ecumenică, înțelepciunea și clarviziunea demonstrate în cele mai grele clipe de arhierescă păstorie l-a impus atenției tuturor fiilor Bisericii noastre, în special membrilor Sf. Sinod. Preoția exemplară – pe care a teoretizat-o – trebuia să o impună ca o slujire de care să beneficieze întregul trup al Bisericii străbune: slujitori și credincioși.

La Iași și-a definit modul cum înțelege să rezolve eterna antiteză dintre cele cerești și cele pământești, care încurcă adesea opțiunile multora, mutilându-le viața. Programându-și un echilibru pe care și-l va menține de-a lungul întregii vieți, nedezmintându-și cultura elenă, s-a comparat cu Anteu – cel care în lupta cu Hercule – căpăta puteri noi ori de câte ori atingea pământul. În acest înțeles privim ceea ce promitea încă de la instalarea ca patriarh: „Voi ține legătura cu poporul!”. Poporul e pământul dător de putere. Și apoi, spre a risipi orice neînțelegere sau răstălmăcire, că ar fi sacrificat verticalul pentru orizontal, ca un nou Augustin, declara: „Noi, credincioșii ortodocși, dorim să urmărim să fim cetățeni ai cerului, ne împăcăm cu Dumnezeu, dar trăim și ne mișcăm în lumea aceasta, pe pământ. Gândirea și activitatea mea viitoare de arhipăstor se va desfășura între acești doi poli: cerul, Dumnezeu, spre care voi îndruma și conduce credincioșii, și pământul, în care viața lor trebuie să fie mulțumită”, ținea să adauge. Desigur erau cuvinte limpezi, convingeri ferme, orientare programatică, paradigmă a dublei alcătuirii și a dublei năzuințe manifestate din partea omului. Așa – credinciosul, slujitorul și arhierul Iustin – a definit relația în care va pune în viața sa și a păstoriților creștini, cu cetățeanul din ființa uneia și aceleiași persoane, realizând conviețuirea în echilibru și armonie. Nu e de mirare astfel că încă din acea vreme datează și prima alegere, repetată până în 1989 din patru în patru ani a Mitropolitului Moldovei și Sucevei deputat în Marea Adunare Națională (3 II 1957, în circumscripția Hârlău); iar ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și în alte foruri publice și cetățenești ale României.

Teoretician al acestei orientări spre aici și spre dincolo în același timp, teoretician al iubirii de patrie și de pace, timp de 20 de ani s-a supus la Iași cu rigurozitate spartană propriilor convingeri și s-a aflat într-o cursă contra cronometru pe cel puțin cinci piste principale de alergare, deodată: pe cea pastorală, pe cea interortodoxă, în cadrul conferințelor panortodoxe și a pregătirii Sfântului și Marelui Sinod, pe cea de restaurator al mănăstirilor și al bisericilor monumente istorice, pe cea a luptei pentru pace în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace și pe cea ecumenistă, interconfesională și interreligioasă, în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor

și al Conferinței Bisericilor Europene. A făcut parte dintre arhitecții Conferinței Creștine pentru Pace și ai Conferinței Bisericilor Europene; fiind, de asemenea, arhitectul intrării Bisericii noastre – contribuind și la intrarea tuturor Bisericilor Ortodoxe – în Consiliul Mondial al Bisericilor, în 1961.

În timpul patriarhatului său s-au inițiat și marile dialoguri cu luteranii și cu Romano-catolicii și au continuat cele deja începute. Nu știm dacă dintre conducătorii religioși de la sfârșitul secolului trecut a fost vreunul care să se poată compara în ceea ce privește numărul și importanța călătoriilor peste mări și țări. Ca român, a dus peste tot cu neodihnă – mereu treaz și însuflețit – faima Bisericii și a țării noastre. Implicarea noastră, în premieră, în activități internaționale și intercreștine a fost împlinită cu grijă și ceea ce este remarcabil e că înaltul ierarh a izbutit să elaboreze și să pună în practică ceea ce a considerat că se impune; Mitropolitului Moldovei și Sucevei, Iustin Moisesescu nu i se poate trece cu vederea această rodnică și pilduitoare slujire pastorală și misionară în același timp.

Cele arătate mai sus, au avut menirea să arate de ce tocmai el a fost ales să fie cel de-al patrulea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Era pe drumul acesta încă de la primul *arista*, adică de la prima privire pe care i-a aruncat-o Patriarhul Miron, atunci când l-a preferat dintre mulți alții – oarecum profetic – l-a desemnat de pe atunci, situându-l pe traiectoria care – arcuindu-se peste al doilea și al treilea patriarh – trebuia să-l aducă, la timpul potrivit, exact pe dealul Patriarhiei ca al patrulea întâistătător al Bisericii noastre; ca să asigure în continuare strălucirea Patriarhiei Române și să i se înscrie în dreptul numelui, încă de pe acum, caracterizarea de patriarh al saltului în calitate, patriarh al relațiilor multilaterale cu lumea creștină și al deschiderii noastre către lume, patriarh al restaurării marilor noastre monumente bisericești, reluându-și la București vechea osteneală de la Iași, din Moldova și Bucovina

Dacă ar fi să caracterizăm imensa personalitate – „un adevărat munte de tăcere și de înțelepciune”, cum spunea și Părintele Constantin Nonea – am putea-o face folosind un singur cuvânt: tinerețea. Această tinerețe îl face să fie la fel de actual astăzi ca și acum aproape patru decenii, când ținea să arate că – în viziunea sa – „continentul care ține astăzi întreaga lume în tensiune este Europa. Destinate de geografia și civilizația lor spre o viață comună, în pace și colaborare, popoarele Europei trăiesc din plin marea tragedie a separației lor, unele de altele”, deși a dispărut „cortina de fier”, altele – de bambus sau chiar confesionale – par să-i fi luat locul. Este știut faptul că „Europei nu-i lipsesc bunurile materiale, nici energiile creatoare în toate domeniile vieții omenești”. Atunci ce-i lipsește acestei Europe pentru a fi fericită? – se întreba

Mitropolitul Iustin Moisesescu, la sesiunea Conferinței Bisericii Europene, care a avut loc la El Escorial - Madrid (Spania), între 29 aprilie și 2 iunie 1969, pentru a da răspunsul că îi lipsește „unitatea ei spirituală”; atunci, datorită faptului că țările ortodoxe erau în ceea ce s-a numit lagărul comunist, iar astăzi pentru că postmodernismul și postcomunismul au afectat puternic dimensiunea spirituală a unității europene, adăugându-se nefericitelor consecințe postcomuniste.

Mare personalitate a Bisericii Ortodoxe Române a fost și fericitul întru adormire Patriarhul Teoctist; el a slujit Biserica străbună din 1945 până în 2007, adică de la instalarea regimului comunist din România până la căderea sa în decembrie 1989. În perioada 1990-2007 fiind artizanul deschiderii bisericești spre Europa, prin înființarea unor noi episcopii pentru românii din diaspora, prin reînființarea unor noi sectoare de slujire filantropică și prin reintroducerea Religiei în școlile de stat. Practic, perioada post-decembristă până la reintegrarea europeană a României a fost acoperită de slujirea sa ca Întâistătător al Ortodoxiei românești, perioadă destul de dificilă dacă ținem cont de convulsiile sociale care au caracterizat această perioadă.

O simplă privire asupra activității Patriarhului Teoctist ne încredințează că avem de a face nu numai cu un ierarh care a urcat în acei ani dificili toate treptele ierarhice, dar și cu unul care a cunoscut toate ținuturile românești, cu problemele, dificultățile și realizările bisericești specifice, în plină criză mondială, creată de agravarea relațiilor internaționale și acutizarea a ceea ce s-a numit *războiul rece*. Biserica noastră – datorită acestor împliniri – s-a înscris în rândurile promotorilor ecumenismului și ale cultivării apropierei dintre Biserici și confesiunile creștine; nu este nici o îndoială că Biserica noastră și-a adus o contribuție izvorâtă din conștiința că această susținere a ecumenismului se constituie într-un bun prilej de a rupe separarea creată de „cortina de fier” între Estul comunist, aflat sub influența Moscovei, și partea occidentală a Europei.

Iată ce afirma Patriarhul Teoctist, privind convingerea cu care a slujit această deschidere a Bisericii noastre atât în vremea comunismului, cât și a provocărilor care au urmat căderii regimului de tristă amintire: „Resimțind dureros starea de dezbinare din sânul creștinătății, Biserica noastră participă – alături de alte Biserici Ortodoxe – la toate încercările de apropiere intercreștină, însă în fidelitate totală față de învățătura Bisericii nedespărțite. Este binecunoscută multora dintre dumneavoastră rodnicia prezenței reprezentanților noștri la conferințele pregătitoare ale Sfântului și Marelui Sinod (pan)ortodox, în dialogurile teologice, în Consiliul Mondial al Bisericii, în Conferința Bisericii Europene și în alte foruri internaționale”. Pentru

că presiunea autorităților comuniste a fost mare, toate aceste rezultate se pot numi roduri bogate ale unui *ecumenism de sub cruce* – avea să-l numească marele ierarh al Bisericii străbune.

Dacă Patriarhul Iustin impunea prin ținuta sa profesorală, Patriarhul Teoctist s-a distins prin căldura sufletească. Știa să se apropie și să-și facă prieteni, în interiorul Ortodoxiei și în întreaga lume creștină. Cu toții l-am apreciat și – datorită acestor calități sufletești – au avut o impresie frumoasă despre Ortodoxia românească. De fapt această apreciere – cum se va sublinia și cu ocazia celei de-a treia Adunări Ecumenice Europene (sept. 2007) – se răsfrângea și asupra preoției slujitoare. De aceea, putem spune că *moștenirea* pe care ne-a lăsat-o este legată de această slujire. Apreciind-o reprezentanții celorlalte Biserici și denominațiuni, n-au făcut altceva decât să reconsidere rolul acesteia în realizarea dezideratelor ecumenice de astăzi.

Putem așadar afirma că cei doi mari Patriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, Iustin și Teoctist, rămân repere ale unei activități misionare, ale unei slujiri sfinte în ogorul atât de frământat al Ortodoxiei noastre românești și a unei Europe din ce în ce mai mult dezbinată și secularizată. Este nevoie ca modelul lor de slujire să fie continuat de generațiile ce vor veni de ierarhi și preoți, de teologi și simpli credincioși care doresc să afirme valorile unei Ortodoxii vii și dinamice.

Este mai mult decât evident faptul că omul de astăzi este bulversat de o tragică criză de identitate religioasă. Relativismul moral, paradigmele nihiliste și ateiste, pluralismul religios sunt realități ce definesc ordinea socialului cotidian. Se propun noi alternative, surrogate religioase, pseudo-religiozități pe fondul ateismului, alimentate mai ales de spectaculozitatea și misticismul religiilor orientale. Or, în acest context a nu se pierde conștiința unei slujiri autentice și responsabile este mai mult decât necesar; cei doi întâistătători fiind paradigmatici în această privință.

Creștinismul nu este în concurență cu alte religii, creștinismul este în concurență cu depășirea orgoliilor proprii fiecărei Biserici și este în concurență cu postmodernismul care anulează, practic, prezența sa în spațiul public. Pe fondul acestui regândiri – în optică postmodernă a culturii, a socialului și a religiei – se aclamă deconstrucția teologiei scrisă într-o manieră tipic derrideană ce constă în devalorizarea limbajului religios și – implicit – a învățăturilor doctrinare. Programul postmodernismului de a reconfigura creștinismul noii paradigme sociale super-tehnologizate se desfășoară pe trei direcții principale: devalorizarea dogmelor, dezinstituționalizarea Bisericii și privatizarea religiei sau sustragerea ei din spațiul public în cel privat. În această ordine de idei, Ortodoxia este expresia istorică vie a fidelității

neîntrerupte, nedeformate și neștirbite față de adevărul și plinătatea „credinței dată sfinților, odată pentru totdeauna” (Iuda 1, 3), față de dreapta credință a Sfinților Apostoli, a Sfinților Părinți și a sfintelor sinoade ecumenice sau universale.

Ortodoxia păstrează – tocmai datorită fidelității sale în credință – o tinerețe și o actualitate permanentă. Iar Biserica Ortodoxă Română – ca parte integrantă și responsabilă a Ortodoxiei universale – a înțeles să se alăture efortului comun de refacere a unității creștine, în duhul dragostei pe care Mântuitorul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, ne cheamă permanent să o trăim în viața noastră: „Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste între voi.” (Ioan 13, 35).

Pentru mulți dintre ortodocși, una dintre principalele probleme ale Consiliului Mondial al Bisericilor este aceea a pierderii orizontului unității, a dimensiunii eclesiologice în demersul ecumenic. În acest sens, se face deseori referire la o „epocă de aur” a ecumenismului, de la începuturile sale, când unitatea Bisericii și refacerea acesteia prin dialog teologic responsabil și profund stăteau în centrul preocupării consiliului. Diluarea acestei preocupări este însoțită și de diminuarea interesului multora dintre ortodocși pentru activitatea ecumenică. Pe lângă aceasta, relativizarea principiilor moralei creștine de către unele dintre Bisericile membre ale Consiliului Mondial al Bisericilor creează premisele unei critici tot mai pronunțate a Bisericilor Ortodoxe vizavi de alți parteneri ecumenici, mult prea liberali, în ceea ce privește fundamentele morale pe care Bisericile sunt chemate să le apere și să le promoveze.

Provocările care se propun a fi depășite nu sunt puține, dar nici bine conturate: secularizarea, care implică inclusiv negarea prezenței și lucrării lui Dumnezeu în lume și în viața persoanei, este una dintre cele mai mari provocări față de care Bisericile în totalitatea lor sunt chemate să lucreze împreună pentru a-L mărturisi pe Dumnezeu ca fiind relevant pentru societatea de astăzi. Redescoperirea ethosului misionar constituie o altă provocare majoră pentru Bisericile creștine. Unul dintre importanții promotori ai ecumenismului, Pr. prof. Ion Bria, propunea conceptul „Liturghie după Liturghie” ca o încercare de reformulare a unor noi orientări și perspective misionare și pastorale pentru Biserici, în contextul actual.

În această perspectivă a valorilor eterne trebuie tratate – cu toată responsabilitatea – și problemele urgente de ordin social și mondial! Să nu despărțim niciodată acțiunea socială de rugăciunea constantă, nici cunoașterea științifică de comuniunea inimilor, precum nici darul libertății de necesitatea solidarității fraterne, nici afirmare a identității proprii și de căutare a

unității de credință mântuitoare. Această chemare ne-o adresează Evanghelia lui Hristos și Biserica sfinților Lui.

Un lucru este sigur; și anume, că Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe trebuie să deschidă drumul Bisericii în al treilea mileniu printr-o impresionantă afirmare a conștiinței sale sinodale. Ortodoxia este pe calea trăirii în propriul ei trup a realității Sinodului. Unitatea Ortodoxiei este, în condițiile actuale, singurul izvor de putere și speranță pentru Patriarhia ecumenică și pentru apărarea identității autentice a popoarelor ortodoxe în pluralismul Europei unite. Mersul Bisericii Ortodoxe către acest mare sinod – care va avea loc în anul 2016 – promite o reînnoire constantă și credibilă a unității și mărturiei ortodoxe în lumea modernă.

Aceste idei au făcut obiectul slujirii preoțești și a activității celor doi Patriarhi ai României, Iustin și Teoctist, care și-au înscris numele în cartea istoriei neamului și a Bisericii străbune, într-o epocă plină de controverse, de ateism și de multă indiferență a unora față de valorile fundamentale ale religiei creștine și în special ale Ortodoxiei. Cu cât vor trece anii, cu atât mai mult se vor decanta în clepsidra istoriei faptele, cuvintele și exemplele lor.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

1. Scripturistice

Biblia sau Sfânta Scriptura, tipărită sub îndrumarea și sub purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990;

Biblia sau Sfânta Scriptură, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001;

Noul Testament, versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.

2. Cultice

Triodul, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

Liturghier, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012.

3. Arhivă

Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 5/1961;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 5/1964;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 12/1964;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 12/1965;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 145/1968;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 169/1969;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 170/1969;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 148/1970;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 162/1971;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 183/1971;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 205/1971;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 145/1972;
Arhivele Centrului eparhial Iași, fondul Cancelariei, dosar nr. 4/1973.

II. DICȚIONARE

Enciclopedia Ortodoxiei românești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010;
Păcurariu, Pr. prof. dr. Mircea, *Dicționarul teologilor români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

III. CĂRȚI

Andrușos, Hristu, *Simbolica*, traducere de Patriarhul Iustin, Editura Anastasia, București, 2003;
Antonie, Mitropolitul Ardealului, *Ca toți să fie una*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979;
Bădescu, Prof. univ. dr. Ilie, *Cuvânt înainte la lucrarea: Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Conștiința vie a slujirii preoțești*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 2005;
Bădiliță, Cristian, *Integrala Iustin Moiescu*, în „Convorbiri literare”, nr. 11/2003;
Bănescu, Vasile, *Teoctist, un Patriarh de cursă lungă*, texte selectate și îngrijite de Vasile Bănescu, Editura Lumea credinței, București, 2007;

Bel, Pr. conf. dr. Valer, *Biserica și lumea în perspectiva misionară*, în volumul omagial „Grai maramureșan și mărturie ortodoxă”, închinat P.S. Sale Iustinian Chira, Editura Episcopiei Maramureșului, Baia-Mare, 2001;

Bel, Pr. prof. dr. Valer, *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o strategie misionară*, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2006;

Bria, Diac. asist. Ioan, *Teologia ortodoxă română contemporană*, în „Ortodoxia românească”, coordonator Înaltpreasfințitul Mitropolit Nicolae Corneanu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992;

Bria, Diac. asist. Ioan, *Litughia după Liturghie. O tipologie a misiunii apostolice și a mărturiei creștine azi*, Editura Athena, București, 1996;

Bria, Diac. asist. Ioan, *Ortodoxia în Europa. Locul spiritualității române*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1995;

Bria, Diac. asist. Ioan, *Destinul Ortodoxiei*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989;

Buchiu, Pr. prof. dr. Ștefan, *Ortodoxie și secularizare*, Editura Libra, București, 1999;

Caputo, John D. și Vattino, Gianni, *După moartea lui Dumnezeu*, traducere din limba engleză de Cristian Cercel, Editura Curtea Veche, București, 2008.

Cismaș, Pr. Iacob, *Preotul-misionar în contextual lumii contemporane*, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2010;

Crainic, Nichifor, *Zile albe, zile negre. Memorii*, vol. I, ediție îngrijită de Nedic Lemnaru, Casa Editorială Gândirea, București, 1991;

Clement, Pr. dr. Olivier, *Puterea credinței. Studii de spiritualitate*, traducere de Alexandrina Andronescu, Daniela Ciascai, Editura Pandora, Târgoviște, 1999;

Colotelo, Pr. dr. Dumitru, *Pastorația în contemporaneitate*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2009;

Coman, Pr. prof. Ioan G., *Frumusețile iubirii de oameni în spiritualitatea patristică*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1988;

Crăciun, Victor, *Preafericitul Teoctist, Patriarhul Românilor de pretutindeni. Mărturii, cuvântări, predici, pilde*, volum aniversar prilejuit de împlinirea vârstei de 90 de ani, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni. Fundația Euximus, București, 2005;

David, Diac. Petru I., *Preafericitul Teoctist Patriarhul României, un exemplu de misionar patriot și slujitor chibzuit în cele ale ecumenismului. Smerit omagiu la 80 de ani de viață*, în volumul omagial „Autocefalie, Patriarhie, slujire sfântă. Momente aniversare în Biserica Ortodoxă

Română, 1995”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995;

David, Prof. univ. dr. Petre I., *Ecumenismul, factor de stabilitate în lumea de astăzi*, Editura Gnosis, București, 1998;

Derrida, Jaques, *Credință și cunoaștere. Veacul și iertarea*, traducere de Emilian Cioc, Editura Paralela 45, Pitești, 2004;

Diaconescu, Prof. dr. Mihail, *Cuvânt părintesc și pastoral în scrierile Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist*, în volumul „Autocefalie, Patriarhie, slujire sfântă. Momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română. 1995”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995;

Evdochimov, Paul, *L’Orthodoxie*, Editure Delachaux et Niestle, Neuchatel, 1965;

Evdochimov, Paul, *Prezența Duhului Sfânt în tradiția ortodoxă*, traducere de Pr. Dr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, 1995;

Florovsky, G., *L’Eglise sa nature et sa tache*, în vol. I: „L’Eglise universelle dans le dessein de Dieu”, Neuchatel-Paris, 1949;

Franckl, Viktor E., *Omul în căutarea sensului vieții*, traducere de Sibian Guranda, Editura Maeteorpress, București, 2010;

Heilbroner, Robert L., *Filozofii lucrurilor pământești. Viețile, epocile și doctrinele marilor economiști*, traducere din limba engleză de Marin Stanciu, Editura Humanitas, București, 2005;

Holban, Ioan, *Cărturarul*, în „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006;

Irineu, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, *Sfânta Liturghie. Locul și ambientul unirii tainice a oamenilor cu Dumnezeu în nesfârșita dragoste divină, aici și în veșnicie*, în volumul „Vocație, slujire, jertfelnicie. Cinstire și recunoștință Părintelui prof. dr. Nicolae D. Necula la împlinirea vârstei de 70 de ani”, volum publicat cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, coord. Pr. prof. dr. Viorel Sava, Pr. lect. dr. Lucian Petroaia, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2014;

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Biserica Ortodoxă Română în lumea creștină contemporană*, în volumul „Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române”, București, 1968;

Omagiu jubiliar Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist la aniversarea a 85 de ani de viață și a 50 de ani de arhierie. Cuvântări, mesaje, scrisori, consemnări de presă, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000;

Patriarhul Iustin, *Discursuri ecumenice*, cu un *Cuvânt înainte* de Antonie, Mitropolitul Ardealului, Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2004;

Patriarhul Iustin, *Dosoftei Mitropolitul şi alte scrieri*, Editura Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2003;

Patriarhul Iustin, *Ierarhia bisericească în epoca Apostolică*, Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2004;

Patriarhul Iustin, *Evagrie din Pont, Prefaţă şi Studiu introductive* de Pr. prof. univ. dr. Ştefan Alexe, Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2003;

Patriarhul Iustin, *Sfânta Scriptură şi interpretarea ei în opera Sfântului Ioan Hrisostom*, Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2003;

Patriarhul Iustin, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2004;

Patriarhul Iustin, „*Pentru pacea a toată lumea...*” *Omilii arhieresti la Naşterea şi Învierea Domnului*, Prefaţă de Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, Editura Anastasia, Bucureşti, 2004;

Patriarhul Iustin, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*, Episcopiei Argeşului şi Muscelului/Anastasia, Bucureşti, 2002;

Lăcustă, Ioan, *Ani, viaţă, slujire creştină. Din mărturisirile bibliografice ale Preafericitului Patriarh Teoctist*, în volumul „Biserica în misiune. Patriarhia română la ceas aniversar. 120 de ani de Autocefalie (1885-2005), 80 de ani de Patriarhat (1925-2005)”, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2005;

Lossky, Vladimiri, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, Bucureşti, 1993;

Moldovan, Pr. prof. dr. Ilie, *Ortodoxia misionară – stâlp de lumină în lumea contemporană*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2010;

Moraru Alexandru, *Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române. 2005. Bibliografii selective*, Editura Renaşterea, Alba Iulia, 2005;

Moraru Alexandru, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, volumele I şi II, Alba-Iulia, 2005;

Munteanu, George, *Patriarhul Teoctist, slujitor contemporan al credinţei străbune*, din volumul „Autocefalie, Patriarhie, Slujire sfântă...”, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1995;

Nechita, Pr. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii, ieri și astăzi*, Editura Libertatea, Panciova (Serbia), 2003;

Nechita, Pr. prof. univ. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii în lumina lui Hristos*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2007;

Nechita, Pr. conf. univ. dr. Vasile, Buchiu, Pr. conf. dr. Stefan, Stănescu, Pr. Emilian, (coord. Pr. prof. univ. dr. Dumitru Popescu), *Apostolatul creștin și social al Bisericii Ortodoxe Române 1925-2005*, Editura Vasiliana '98 Iași, 2005;

Nechita, Pr. prof. dr. Vasile, *Reînnoirea și revigorarea slujirii Bisericii Ortodoxe. Mărturii ale evanghelicilor care s-au convertit la ortodoxie*, în volumul „Vocație, slujire, jertfelnicie. Cinstire și recunoștință Părintelui prof. dr. Nicolae D. Necula la împlinirea vârstei de 70 de ani”, volum publicat cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, coord. Pr. prof. dr. Viorel Sava, Pr. lect. dr. Lucian Petroaia, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2014;

Necula, Pr. lect. Nicolae, *Omagiu Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, la împlinirea vârstei de 90 de ani și la aniversarea a 55 de ani de arhipăstorie* în volumul „Biserica în misiune. Patriarhia Română la ceas aniversar. 120 de ani de Autocefalie (1885-2005), 80 de ani de Patriarhat (1925-2005)”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005;

Necula, Pr. lect. Nicolae, *Laudatio*, cu prilejul conferirii titlului de „Doctor honoris causa” Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist al Bisericii Ortodoxe Române de către Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, la 12 octombrie 2000, în Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. XI, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001;

Necula, Pr. prof. dr. Nicolae D., *Studii de teologie liturgică*, Editura Paranesis, București, 2014;

Nissiotis, Nikos A., *L'Eglise et la societe dans la Théologie orthodoxe gréque*, în vol. I: „L'Etnique sociale chretienne dans un monde en transformation” Editura Labor et Fides, Geneve, 1966;

Păcurariu, Pr. prof. dr. Mircea, *Patriarhul tuturor românilor*, în volumul „Autocefalie, Patriarhie, slujire sfântă. Momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română 1995”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995;

Păiușan, Cristina, Ciuceanu, Radu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. I: *1945-1958*, Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001;

Pârvu, Pr. Constantin, *Organizarea și dezvoltarea Bisericii Ortodoxe Române în spiritul autonomiei și autocefaliei* în volumul „Autocefalie, Patriarhie, Slujire sfântă...”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

Petraru, Pr. prof. dr. Gheorghe, *Misiologie ortodoxă*, vol. I, Editura Pamfilius, Iași, 2002;

Petraru, Pr. prof. dr. Gheorghe, *Paradigme conceptuale moderniste și postmoderniste și impactul lor asupra teologiei și misiunii bisericii* în „Simpozionul Modernitate, postmodernitate, religie. Constanța, 2005”, Editura Vasiliana '98, Iași, 2005;

Petraru, Pr. prof. dr. Gheorghe, *Teologia fundamentală și misionară. Ecumenism*, Editura Performantica, Iași, 2006;

Plămădeală, Dr. Antonie, *Biserica slujitoare*, Editura Arhiepiscopiei Sibiu, 1986;

Plămădeală, Dr. Antonie, *Dilemele stării de despărțire și perspectivele ecumenismului*, în lucrarea „Ca toți să fie una”, Editura Institutului Biblic, București, 1979;

Popescu, Pr. prof. dr. Dumitru, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998;

Popescu, Pr. prof. dr. Dumitru, *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 2004;

Popovici, Sf. Iustin, *Omul și Dumnezeu-Om. Abisurile și culmile filosofiei*, Editura Sofia, București, 2010.

Radu, Pr. prof. dr. Dumitru, *Învățătura ortodoxă despre Dumnezeu*, în vol. „Îndrumări misionare”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986;

Râpeanu, Dr. Elis, *Preafericitul Părinte Patriarh Teoctist. O viață închinată lui Dumnezeu, Bisericii și Țării*, Editura Printeuuro, Ploiești, 2005;

Rorty, Richard, Vattino, Gianni, *Viitorul religiei. Soliditate, caritate, ironie*, sub îngrijirea lui Santiago Zabala, traducere din limba italiană de Ștefania Mincu, Editura Paralela 45, Pitești, 2008;

Schmemann, Pr. Alexander, *Biserică, lume, misiune*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006;

Schooyans, Michael, *La derive totalitaire du liberalism*, Edition Universitaires, Paris, 1991;

Silvestri, Artur, *Al cincilea Patriarh: Preafericitul Teoctist în câteva „gânduri”, cuvântări și documente*, documentar inițiat, îngrijit și orânduit de Artur Silvestri, Editura Intermundus, București, 2007;

Slujire sfântă Preafericitul Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Zece ani de la alegere și întronizare, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996;

Stan, Dr. George, *Preafericitul Părinte Teoctist Patriarhul României*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005;

Stăniloae, Pr. prof. dr. Dumitru, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1992;

Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba Ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române. Mitropolitul Iacob Putneanul (1719-1778)*, Mănăstirea Neamț, 1978;

Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pe treptele slujirii creștine*, Vol.I, Editura Moldovei și Sucevei, Mănăstirea Neamț, 1980;

Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. II, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Mănăstirea Neamț, 1980;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Slujind altarul străbun*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. IV, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. V, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. VI, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. VII, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. VIII, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. IX, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii ortodoxe Române, București, 1999;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. X, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. XI, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. XII, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. XIII, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. XIV, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. XV, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Conștiința vie a slujirii preoțești*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 2005;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Umblați neîncetat în Adevăr*, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor, București, 2004;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Tinerii – tinerețea Bisericii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003;

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Fii ai credinței, nu ai îndoielii*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 2006;

Slujire sfântă. Preafericitul Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Zece ani de la alegere și întronizare, volum omagial, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996;

Tia, Arhimandrit Teofil, *Reîncreștinarea Europei. Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2013;

Tillard, Jean M., *L'Eglise d'Eglises. Le ecclésiologie de communion*, Les Editions du Cerf, Paris, 1981.

Verzan, Pr. dr. Sabin, *Preafericitul Părinte Teoctist, Repere bio-bibliografice*, în volumul „Autocefalie, Patriarhie, slujire sfântă. Momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română 1995”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995;

Vicovan, Pr. Ion, *Mitropolitul Teoctist al Moldovei (1977-1986, locțiitor până în 1990). Aspecte ale activității pastoral-misionare și culturale* în volumul „Urme în eternitate, Mitropolitul Teoctist al Moldovei și Sucevei”, Editura Doxologia, Iași, 2010;

IV. ARTICOLE, STUDII, CRONICI BISERICEȘTI

Adrian, Arhiepiscop emerit, *Frânturi de inimă la comemorarea a douăzeci de ani de la trecerea la cele veșnice a Patriarhului Iustin Moisescu*, în numărul omagial „Un stâlp puternic în vremuri de furtună” al revistei „Teologie și Viață” nr. 1-6/2006.

Afanassieff, Nicolas, „*Le Monde*” dans l’*Ecriture Sainte*, în „Irenikon” tomul XLII (1969).

Alexe, Pr. prof. Ștefan, *Adunarea Generală a Conferinței Bisericii Europene, Nzborg VII, Engeberg, Elveția, 16-23 septembrie 1974*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-12/1974.

Alexe, Pr. prof. Ștefan, *Adunarea pancreștină pentru pace de la Praga*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 5-6/1961.

Alexe, Pr. prof. Ștefan, *Conferința mondială „Biserică și societate”, Geneva, 12-26 iulie 1966*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-10/1966.

Alexe, Pr. prof. Ștefan, *Sosirea Prezidiului și Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericii Europene, București, 5-10 martie 1967*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 5-6/1967.

Bănățeanu, Arhid. I., Mihăiță, Nicolae, *Vizita efectuată în Statele Unite ale Americii și în Canada de către Preafericitul Patriarh Iustin în fruntea unei delegații sinodale a Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 5-6/1979.

Bria, Pr. prof. Ion, *În memoriam: Patriarhul Iustin al Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8/1986.

Bursuc, Ionuț, *Pasul către veșnicie. Trecerea la cele veșnice a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române*, 30 iulie 2007, în „Teologie și Viață”, nr. 7-12/2007.

Buzdugan, Preot Constantin, *Vizita delegației Bisericii Ortodoxe Române la Patriarhia Ecumenică*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 11-12/1974.

Chițescu, Prof. Nicolae, *A patra Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericii*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8/1968.

Chițescu, Prof. Nicolae, *Conferința de la Montreal a Comisiei pentru Credință și Constituție*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 11-12/1963.

Chițescu, Prof. Nicolae, *Ecumenism și unitate creștină în concepția Preafericitului Patriarh Dr. Iustin Moisescu*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-5/1980.

Chițescu, Prof. Nicolae, *Note și impresii de la Conferința Panortodoxă de la Rodos*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 9-10/1961.

Chițescu, Prof. Nicolae, *Prezența și contribuția Preafericitului Patriarh Iustin în dialogul general ecumenic*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1985.

Chițescu, Prof. Nicolae, *Prezența și contribuția Preafericitului Patriarh Iustin în dialogul general ecumenic*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1985.

Coman, Pr. prof. Ioan G., *Conferința Bisericilor Europene la El Escorial Madrid, Spania, 28 IV – 2 V 1969*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 5-6/1969.

Costin, Arhim. Vasile și Bănățeanu, Protodiacon Ioan, *Vizita frățească făcută de Preafericitul Patriarh Iustin Sanctității Sale Dimitrios I Patriarhul Constantinopolului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 5-6/1978.

Cuvântare rostită de Preafericitul Părinte Patriarh Iustin la festivitatea deschiderii oficiale a cursurilor Institutului Teologic Universitar din București pentru anul academic 1979-1980, în „Studii teologice”, nr. 5-10/1979.

Cuvântarea Înaltpreasfințitului Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române la slujba de înmormântare a pururi pomenitului Patriarh al României, Teoctist, în „Ortodoxia”, nr. 3/2007.

Cuvântarea Înaltpreasfințitului Iustin la instalarea ca mitropolit al Moldovei și Sucevei, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-2/1957.

Cuvântarea Înaltpreasfințitului Mitropolit Iustin al Ardealului la solemnitatea deschiderii noului an școlar 1956-1957 la Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 1-2/1956.

Cuvântarea Peasfințitului Iustin după hirotonirea întru arhiereu, în „Biserica Ortodoxă Română”, 3-4/1956.

Cuvântarea Preacuviosului Iconom Stravofor Iustin Moisescu în fața Colegiului Electoral Bisericesc după alegerea sa ca mitropolit al Ardealului, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1956.

Damaschin, Episcopul Sloboziei și Călărașilor, *Evocare*, în „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006.

Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei și locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, *Părintele Patriarh Teoctist – vrednic arhipăstor dăruit lui Hristos și Bisericii sale*, cuvânt rostit în Catedrala Patriarhală din București, în ziua de vineri, 3 august 2007, la slujba de înmormântare a Preafericitului Patriarh Teoctist, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8/2007.

Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Ideal și criză în Mișcarea ecumenică. Ecumenism spiritual și ecumenism secularizat*. Comunicare făcută cu ocazia acordării premiului „Emmanuel Heufelder”, 30 mai 1998, Mănăstirea Nicderaltaich, Germania, în „Candela Moldovei”, nr. 11-12/1998.

Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Un deceniu de priveghere în fruntea Bisericii. Preafericitul Părinte Teoctist la 10 ani de patriarhat*, în „Teologie și Viață”, nr. 7-12/1996.

Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Un stâlp puternic în vremuri de furtună*, în numărul omagial „Un stâlp puternic în vremuri de furtună” din revista „Teologie și Viață” nr. 1-6, 2006.

David, Diac. Petre I., *Preafericitul Patriarh Iustin, distinsă personalitate în cadrul Mișcării Ecumenice contemporane*, în „Glasul Bisericii”, nr. 3-4/1985.

David, Diac. Petre I., *Preocupări ecumeniste ale profesorilor din învățământul superior teologic*, în „Ortodoxia”, nr. 4/1981.

Dragomir, Silviu, *Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul al XVII-lea*, în „Analele Academiei Române”. Memoriile secțiunii istorice, seria II, tomul 34, 1912.

Dură, Pr. asis. dr. Nicolae V., *Comunitățile ortodoxe de peste hotare, o preocupare permanentă a Bisericii Ortodoxe Române*, în revista *Studii Teologice*, nr. 1/1986.

Galeriu, Pr. prof. Constantin, *Concepția ecumenică a Preafericitului Patriarh Iustin*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 3-6/1980.

Galeriu, Pr. prof. Constantin, *Din activitatea Preafericitului Patriarh Iustin ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române peste hotare*, în „Glasul Bisericii”, nr. 6/1977.

Hrițcu, Arhim. Adrian, *Sesiunea anuală a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 22-29 august 1973*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-10/1973.

Ică, Pr. prof. dr. Ioan I., *Dreifaltigkeit und Mission*, în „Studia Universitatis”, Babeș Bolyai-Teologie ortodoxă, nr. 1-2/1997.

Ioan, Episcopul Oradei, *Iustin Moisesescu, ierarhul cărturar și milostiv*, în „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006.

Isopescu, Pr. Dumitru, *Concepția despre pace în lucrarea Preafericitului Patriarh Iustin*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-5/1980.

Istrati, Asist. drd. Ioan Valentin, *Biserica primară în opera teologică a Patriarhului Iustin Moisesescu*, în „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006.

Iustin, Mitropolitul Ardealului, *Cuvântare rostită în ziua de 18 martie 1956, la catedrala mitropolitană din Sibiu, la solemnitatea înscăunării sale ca Mitropolit al Ardealului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1956.

Iustin, Mitropolitul Ardealului, *Cuvântarea I.P.S. Mitropolit Iustin al Ardealului la alegerea sa ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-2/1957.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pastorală de Sfintele Paști 1957*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-4/1957.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pastorală la Nașterea Domnului 1958*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 11-12/1958.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvânt la ședința plenară a Comitetului Național pentru apărarea păcii*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1958.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântare rostită în ziua de 9 februarie 1958, în catedrala mitropolitană din Iași, cu prilejul înmânării de către Preasfințitul Episcop Vasile Samaha a ordinului „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, acordat de Preafericitul Alexandru al III-lea, patriarhul Alexandriei și al Întregului Orient*, în „Mitropolia

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pastorală la Nașterea Domnului 1959*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-12/1959.

Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1958.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pastorală la Nașterea Domnului 1960*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-12/1960.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Biblioteca Părinților și Scriitorilor bisericești*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1960.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântarea Înaltpreasfințitului Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, la ședința plenară a Comitetului Național pentru apărarea Păcii din Republica Populară Română (luni, 9 aprilie 1962)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-4/1962.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântarea Înaltpreasfințitului Mitropolit Iustin la instalarea Preasfințitului Episcop Partenie Ciopron al Romanului și Hușilor*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-4/1962.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „*Pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu biserici și pentru întrunirea tuturor, Domnului să ne rugăm!*”, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1963.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *A doua Conferință Panortodoxă de la Rodos*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 11-12/1963.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântare la cea de-a treia Adunare a Conferinței Creștine pentru Pace (Praga, 1968)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-4/1968.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântarea rostită cu prilejul festivității de aniversare a 20 de ani de patriarhat ai Patriarhului Iustinian*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 6/1968.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba pentru aproapele*, în „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena”, 1971.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântare rostită cu prilejul vizitei în Biserica Națională Luterană din Danemarca în 1971*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-10/1971.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântarea I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei la hirotonia întru arhiereu a Prea Cuviosului Arhim. Andrian Hrițcu*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-2/1974.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântarea de la Plenara Comitetului Național Pentru apărarea Păcii, (București, 27 februarie 1976)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1976.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Punte de înțelegere și prietenie*, în „Almanahul Capelei Ortodoxe Române din Baden-Baden”, 1976.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Alegerea, înmânarea decretului prezidențial de recunoaștere și întronizare a Preafericitului Părinte Dr. Iustin Moisescu*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8/1977.

Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvântarea Preafericitului Părinte Iustin la alegerea sa ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8/1977.

Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvântare la instalarea ca Patriarh*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8/1977.

Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvântarea Preafericitului Părinte Patriarh Justin la Consfătuirea cadrelor didactice din școlile teologice ale Bisericii Ortodoxe Române, din 12-13 septembrie 1983*, în „Studii Teologice”, nr. 7-8/1983.

Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Precuvântare*, la „Almanahul Parohiei Ortodoxe din Viena”, nr. 23/1984.

Laurențiu, Mitropolitul Ardealului, *La două decenii de la trecerea la Domnul a Mitropolitului Iustin Moisescu*, în „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006.

Luchian, Pr. Catalin, *Activitatea Mitropolitului Iustin ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române în relațiile ecumenice*, în „Teologie și Viață”, număr omagial, Un stâlp puternic în

vremuri de furtună, Iustin Moisescu Mitropolitul Moldovei și Sucevei (1957-1977). In memoriam al revistei „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006.

Marcu, Pr. prof. Grigorie, *Preafericirea sa, Dr. Iustin Moisescu, Patriarh teolog*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-5/1980.

Mihăiță, Arhimandrit Nifon Nicolae, *Itinerar ecumenic al Preafericitului Patriarh Iustin*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 3-6/1980.

Moisescu, Prof. Iustin, *Biserica Ortodoxă Română în lupta pentru apărarea păcii*, în „Studii Teologice”, nr. 7-8/1953.

Moisescu, Prof. Iustin, *Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii*, în „Studii Teologice”, nr. 3-4/1953.

Nechita, Pr. conf. dr. Vasile, *Hristos în școală. Împliniri și eșecuri în predarea Religiei în școli*. Consfătuirea cu preoții și profesorii de Religie care a avut loc la Durău, iulie 2002, în „Teologie și Viață”, nr. 9-12/2002.

Nechita, Pr. conf. dr. Vasile, *Slujirea misionară a Bisericii noastre. De la unitatea națională la reintegrarea europeană*, partea I, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 9-12/2004.

Nechita, Pr. conf. dr. Vasile, *Tinerețea spirituală a Mitropolitului Iustin Moisescu*, în numărul omagial „Un stâlp puternic în vremuri de furtună” al revistei „Teologie și Viață” nr. 1-6/2006.

Necula, Pr. prof. dr. Nicolae D., *Omagiu Preafericitului Părinte Teoctist*, în „Studii Teologice”, nr.1/2005.

Necula, Pr. prof. dr. Nicolae D., *Omagiu Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, la împlinirea vârstei de 90 de ani și la aniversarea a 55 de ani de arhipăstorire*, în „Studii Teologice”, nr.1/2005.

Necula, Pr. prof. dr. Nicolae D., *Preafericitul Părinte Patriarh Teoctist. Omagiu la 20 de ani de patriarhat*, în „Studii Teologice”, nr. 4/2006.

Necula, Pr. prof. dr. Nicolae D., *Slujirea preoțească în concepția și trăirea Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist*, în „Vestitorul Ortodoxiei”, nr. 128/1955.

Nestor, Înaltpreasfințitul, Arhiepiscop și Mitropolit, *Preafericitul Patriarh Iustin, binevestitor și apărător al păcii*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 3-6/1980.

Nicolae, Mitropolitul Banatului, *Exemplu vrednic de urmat*, în „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006.

Plămădeală, Dr. Antonie, Episcop-vicar patriarhal, *Participarea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române la întrunirea ecumenică dintre Conferința Bisericilor Europene și Consiliul*

Conferințelor Episcopale Romano-catolice din Europa la Chantilly-Franța, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 5-6/1978.

Popescu, Pr. prof. dr. Dumitru, *Vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România*, în revista „Ortodoxia”, nr. 1-2/1999.

Porcescu, Pr. Scarlat, *Vizita Preafericitului Nicolae VI, Patriarh al Alexandriei, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-12/1971.

Radu, Pr. prof. Dumitru, *Preafericitul Patriarh Iustin în Teologia românească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1980.

Radu, Pr. prof. Dumitru, *Preafericitul Părinte Teoctist noul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 11-12/1986.

Radu, Pr. prof. Dumitru, *Privire de ansamblu asupra Conferințelor interconfesionale din România*, în „Studii Teologice”, nr. 5-10/1979.

Răducă, Pr. prof. dr. Vasile, *Preoție, misiune și învățământ teologic în gândirea Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist*, în „Studii Teologice”, nr. 4/2006.

Redacția, *Din Grădina Maicii Domnului în Cetatea eternă. Vizita Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist la Vatican și în Italia, 7-14 octombrie 2002*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 10-12/2002.

Redacția, *Personalitatea Patriarhului Teoctist în lumina unor mărturii de suflet*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8/2007.

Redacția, *Vizita Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist la Vatican*, în „Teologie și Viață”, nr. 9-12/2002.

Soare, Pr. Dumitru, *Contribuția Preafericitului Patriarh Iustin la dezvoltarea relațiilor ecumenice ale Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1980.

Spiridon, Diac. Costin, *Participarea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române conduse de Preafericitul Părinte Teoctist la cea de-a 1700 aniversare a Bisericii Armene. Etchmiadzin, 20-23 septembrie 2001*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 7-12/2001.

Șerbănescu, Pr. Nicolae I., *Biserica Ortodoxă Română și Mișcarea ecumenică*, în „Ortodoxia”, nr. 1-2/1962.

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Biserica și cultura*, comunicare prezentată cu ocazia decernării titlului de Doctor honoris causa de către Universitatea București (26 octombrie 1995), în „Almanahul bisericesc”, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 1996.

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Evaluarea vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România*, în „Ortodoxia”, nr. 1-2/1999.

Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Sensurile permanente ale preoției*, în „Almanah bisericesc”, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 1997.

Vasilescu, Prof. Gheorghe, *Preafericitul Părinte Patriarh Teoctist la 20 de ani de Patriarhat*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-12/2006.

Vasiliu, Lector univ. dr. Cezar, *Contactele dintre Biserica Romano-catolică și Biserica Ortodoxă între anii 1966-1981*, în „Glasul Bisericii”, nr. 1-3/1982.

Vasiliu, Prof. Gheorghe, *Patriarhul Iustin Moiescu*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-12/2006.

Vizitiu, Pr. lect. dr. Mihai, *Demnitate, sensibilitate și bunătate, ascunse sub o privire suverană și pătrunzătoare*, în „Teologie și Viață”, nr. 1-6/2006.